

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'NIN DOĞU KAFKASYA'YI
AYAKLANDIRMA GİRİŞİMLERİ VE EMİR ASLAN HAN HOYSKI
GERMANY'S INITIATIONS OF CAUSING A REVOLT IN EASTERN
CAUCASIA DURING THE WORLD WAR I AND EMİR ASLAN HAN
HOYSKI

SELAMİ KILIÇ

Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr. Ataturk University, Faculty of Letters, Department of History
drselami@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3194-0778>

Atıf / Citation

Kılıç, S. 2020. "Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Doğu Kafkasya'yı Ayaklandırma Girişimleri Ve Emir Aslan Han Hoyski". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 68, (Mayıs-May 2020). 519-549

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 30.01.2020
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 09.05.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.05.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4350>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute

TAED-68, Mayıs - May 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'NIN DOĞU KAFKASYA'YI AYAKLANDIRMA GİRİŞİMLERİ VE EMİR ASLAN HAN HOYSKI GERMANY'S INITIATIONS OF CAUSING A REVOLT IN EASTERN CAUCASIA DURING THE WORLD WAR I AND EMİR ASLAN HAN HOYSKI

SELAMİ KILIÇ

Öz

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinden kısa bir süre sonra Almanya'nın da isteği doğrultusunda Sultan-Halife tarafından "cihat-ı ekber" ilan edildi. Bu, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerini, sömürgelerinde vurma ve İslam dünyasını düşmanlarına karşı ayaklandırma planları yapan Almanya için tarihi bir fırsattı. Cihat fikrini bir politika ve propaganda malzemesi yapan Almanya, İslam fanatizmini özendirme, Müslümanların hiddetini düşmanlarının üzerine salmak için birtakım projeler yapıyordu.

Söz konusu plan ve propagandalar çerçevesinde başta Afganistan, Hindistan ve Mısır olmak üzere tüm İslam dünyasında eyleme geçildi. Planın bir parçası da Kafkasya'ydı ve Kafkasya'nın ayaklandırılması "şâyan-ı temenni" idi.

Almanya Kafkas halklarını Rusya'ya karşı ayaklandırmak için her fırsatı değerlendiriyordu. Bu tarihi fırsatlardan biri de Azerbaycan'da kurulmuş olan Difâi teşkilatının üyesi olduğunu iddia eden "Genceli Emir Aslan Han Hoyski"ydi. 1914 yılı sonlarına doğru sınırı geçen Emir Aslan; Doğu Kafkasya'da ihtilal ateşini yakacağını söylüyor, büyük bir ayaklanmanın hazırlığı içinde olduğunu belirtiyordu. Bu plan doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne ittifak teklif ediyor ve Almanya'nın Erzurum Konsolosu'na da birtakım vaatlerde bulunuyordu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Almanya, Erzurum, Emir Aslan, Doğu Kafkasya.

Abstract

After a short period of time Ottoman Empire went to the World War I, 'cihat-ı ekber' has been declared by Sultan-Caliph with the demand of Germany as well. This situation was a great opportunity for Germany that was making plans of causing a revolt in the world of Islam against their enemies and striking at the allied powers especially England in their colonies. Germany which made the idea of Jihad become a tool of politics and propaganda was in the process of preparations for plans so as to encourage Islamic fanaticism and direct Muslims' rage upon enemies.

Within the context of the aforementioned plans and propagandas, all the Islamic world went into action including Afghanistan, India and Egypt. Caucasia was a part of the plan and causing a revolt in Caucasia was a 'worthy desire'.

In order to cause a revolt in Caucasian publics against Russia, Germany was making use of every opportunity. One of those historical opportunities was 'Genceli Emir Aslan Han Hoyski' who claimed to have been a member of the organization called Difai established in Azerbaijan. Emir Aslan who passed the border towards the end of 1914, said that he was going to start the revolution fire in the Eastern Caucasia and mentioned that he was in preparation for a great revolt. In accordance with this plan, he was offering an alliance for the Ottoman Empire and making some demands for the Consul of Germany in Erzurum.

Key Words: Ottoman Empire, Germany, Erzurum, Emir Aslan, Eastern Caucasia.

Structured Abstract

When the First World War broke out, Germany was doing some crazy projects and taking every opportunity to realize these projects. Germany, which was allied with the Ottoman State under the banner of jihad in order to shoot the Allied Powers in their colonies and revolt the Islamic world against them, especially Britain, was planning to release the wrath of Muslims on its enemies.

By mid-August, everything was ready for jihad. At this very moment, Kaiser II Wilhelm informed the Minister of War, Enver Pasha, that the Sultan-Caliph should call all Muslims in the jihad: The Ottoman State should immediately attack. His Majesty Sultan should also call Muslims in Asia, India, Africa and Egypt to holy war as the 'Head of the Islamic State'.

However, as a Christian, Kaiser did not have the authority to call Muslims to jihad. Only such a great order could be given to the Ottoman Sultan, the Caliph of all Muslims. For this reason, the Ottoman Empire had to be in alliance with Germany, regardless of their interests. Three months after the start of the war, the Ottoman Empire chose the side of Germany and Austria-Hungary, and the sultan called Muslims around the world to jihad against their enemies.

Germany, which made the jihad proclamation a policy and propaganda material, was looking for an opportunity to revolt the Caucasian people against Russia. One of these opportunities was 'Genceli Emir Aslan Han Hoyski', who claimed to be a member of the Dîfâi organization established in Azerbaijan. Emir Aslan, who crossed the border towards the end of 1914, said that he would light up the revolution fire in the Eastern Caucasus and stated that he was in preparation for a big uprising. In line with this plan, he offered an alliance to the Ottoman State and made some promises to the Erzurum Consul of Germany.

Emir Aslan Han Hoyski met not only with the Erzurum Consul of Germany, but also with the governor of Erzurum and made some conditional promises by providing information about his plans in the Caucasus. He also contacted the Ottoman Headquarters and proposed an alliance. Although it was stated in a small number of sources on the subject that the Ottoman State accepted the proposal immediately and even Enver Pasha approved it, the fact that the Ottomans met the offer with caution and that some correspondence was made in order to clarify the issue should not be ignored.

As stated above, the Ottoman State did not act in a hurry in the face of Emir Aslan Khan's proposals and promises, and started an investigation to understand who Emir Aslan was, who he acted on behalf of, or whether he was a representative of any political organization.

Following the conditional suggestions and promises of Emir Aslan Han Hoyski, a number of correspondence was made between the Germans working in the region and the German authorities. The content of the correspondence was as follows: the general situation in the Caucasus, the echoes of Emir Aslan Han Hoyski's suggestions and the demand for a German guarantee especially for an independent Caucasus, Emir Aslan's attitudes and behaviours, some rumours, claims and doubts about the Caucasian uprising organization and armament of the rebels, searches for direct connection with the Caucasus, the attitude of the Ottoman State in the face of emerging events and Ottoman-German cooperation.

While the correspondence was ongoing, the parties made some commitments and approved some decisions: Enver Pasha wanted Captain Friedrich Werner Graf von der Schulenburg to be appointed as a link officer for the Caucasus with a commanding officer, and meanwhile, the Caucasian action proposed by Emir Aslan should begin as soon as possible.

In addition to these correspondences sent from the region, in the adventurous memories of Scheubner-Richter, written by Paul Leverkühnen accompanying him on the Iranian delegation; Plans for the uprising of the Caucasian peoples, weapons, ammunition and ammunition transfers to the region, missions created for the Caucasus and Iran geography, the Caucasus operation of the Ottoman army, the strategic importance of Erzurum, which is the intelligence centre, the appointment of Count Schulenburg to the Caucasus connection officer in Erzurum, the tasks undertaken by Schulenburg, despite the defeat of Sarıkamış, the struggles of some Ottoman detachments against Russia on the territory of Caucasus and Iran, attempts to establish a direct connection with the Caucasus, as well as the proposal of alliance, promises of Emir Aslan Han Hoyski, which are the subject of correspondence without over-voicing some negative rumours about him, attitudes and behaviours were included.

The Germans thought that Muslims living in a very wide and scattered geography would act together with the Turks and go towards the same goal, they were expecting a lot from the announcement and implementation of the jihad. However, it was soon seen that after the announcement of jihad, these expectations were wasted and the hopes were exhausted. On the other hand, lack of weapons and organization, and difficulties in the transportation of weapons and other war materials, caused the uprisings in the Islamic world to remain at the local level.

One of the most important factors of failure, especially the attempts in the Caucasus was inconclusive was the Ottoman-German conflict, competition, and a conflict of interest. Although Germany was aware that they could not be without the Ottomans, they did not want the Ottoman State to act alone in the Caucasus; they were trying to limit Ottoman attempts and even to invoice the failure in the region. As it can be understood from the German reports from the region, Germany argues that the intentions of the Ottoman Empire to annex or protect the Caucasus have frightened and terrified the Caucasian people, and that the bad governments of the Turks in the region caused a crisis of confidence and hence the disruption in the shipment of arms and argued that Turks prevent such attitudes rather than lack of organization.

Appointing Count Schulenburg as a Caucasus link officer with extensive powers to conduct Caucasus initiatives from a single centre, Germany sought to establish other links with the region. The Ottoman 3rd Army, located on the Caucasian Front, had been constantly withdrawing against the Russians since the beginning of 1915. This made it difficult to establish a direct connection with the Eastern Caucasus. The ability to obtain accurate information about the situation in the Eastern Caucasus depended on the urgent establishment of a connection with the region. Since there is no connection with the region other than Emir Aslan, understanding the degree of accuracy of what they said could only be achieved by establishing a direct connection with the Eastern Caucasus.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Almanya, birtakım çılgın projeler yapıyor ve bu projelerini hayata geçirmek için her fırsattan yararlanıyordu. Başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerini, sömürgelerinde vurmak ve İslam dünyasını onlara karşı ayaklandırmak için Osmanlı Devleti ile cihat bayrağı altında ittifak yapan Almanya, Müslümanların gazabını düşmanlarının üstüne salmayı planlıyordu¹.

Ağustos ortalarına doğru artık cihat için her şey hazırды. İşte tam da bu sıralarda 15 Ağustos'ta, Kayzer II. Wilhelm, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya, Sultan-Halife'nin bütün Müslümanları cihata çağırması gerektiğini acele kaydıyla bildiriyordu: "*Osmanlı Devleti derhal saldırıya geçmeli. Majesteleri Sultan, aynı zamanda 'emir-ül mü'minin' sıfatıyla Asya, Hindistan, Afrika ve Mısır'daki Müslümanları kutsal savaşa çağırmalıdır.*"

Ancak Kayzer, bir Hıristiyan olarak, Müslümanları cihata çağırarak yetkisine sahip değildi. Böyle büyük bir emri, ancak bütün Müslümanların Halifesi olan Osmanlı Sultanı verebilirdi. Bu nedenle Osmanlı'nın çıkarına bakılmaksızın Almanya ile ittifak içinde olması gerekliydi. Savaşın başlangıcından üç ay sonra Osmanlı Devleti, Almanya ile Avusturya-Macaristan tarafını seçti ve Sultan dünyadaki Müslümanları düşmanlarına karşı cihata çağırды.

Cihat ilanını bir politika ve propaganda malzemesi yapan Almanya, Kafkas halklarını Rusya'ya karşı ayaklandırmak için fırsat kolluyordu. Bu fırsatlardan biri de Azerbaycan'da kurulmuş olan Difâi teşkilatının üyesi olduğunu iddia eden Genceli Emir Aslan Han Hoyski idi. 1914 yılı sonlarına doğru sınırı geçen Emir Aslan; Doğu Kafkasya'da ihtilal ateşini yakacağını söylüyor, büyük bir ayaklanmanın hazırlığı içinde olduğunu belirtiyordu. Bu plan doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne ittifak teklif ediyor ve Almanya'nın Erzurum Konsolosu'na da birtakım vaatlerde bulunuyordu.

Emir Aslan Han Hoyski'nin Kafkasya ile İlgili Vaat ve Önerileri

Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Hans von Wangenheim, Alman Dışişlerine gönderdiği 8 Şubat 1915 tarihli telgrafında; Gence'den "Difâi"² örgütünün askeri kanadı

¹ Selami Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Erzurum Palandöken'de Bir Kayak Kursu ve Bakü Heyet-i Seferiyesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi -TAED-64*, 2019, 355-368.

² 1905'ten itibaren Azerbaycan'daki siyasi örgütlenmeler içerisinde Azerbaycan Türklerinin tarihine damgasını vuran ve özellikle Müslüman halkların savunmasını üstlenen "Difâi" ilk sırada yer almaktadır. Ağustos-Eylül 1906'da Ermenilerin saldırılarına karşı koymak amacıyla Ahmet Ağaoğlu tarafından kurulan Difâi Partisi bu yönde önemli işler başarmıştır. Partinin kuruluş yerinin Bakü mü yoksa Gence mi olduğu konusunda belirsizlik vardır. Ancak Bakü'de çıkan İrşad **Gazetesi'nde** programının yayınlanması partinin Bakü'de kurulduğu savını güçlendirmektedir. Partinin kuruluşundaki en önemli etken ise Rus işgaliyle bölgede başlayan Ermeni ırkçılığı ve bu anlayışın Azerbaycan ve Anadolu Türkleri aleyhinde gösterdiği yoğun faaliyetlerdir.

Difâi'nin altı köşeli yıldızla hilalden ve birbirlerine çapraz biçimde yerleştirilmiş iki kılıçtan oluşan bir de mührü bulunuyordu. Mührün üzerinde ise partinin tam adı yazılmıştı: "Difâi Mücadele-i Milli Fırkası". Partinin taşıdığı isim ve açıklaması dikkat çekiciydi. Difâi Arapça kökenli bir kelime olup def etmek, savunmak anlamlarına gelmekteydi. Bu ibarenin ardından "Mücadele-i Milliye" kelimeleri de partinin hedefini açıkça ortaya koyuyordu. Partinin kuruluşundan sonra, parti yönetim kurulu oluşturuldu. Partinin merkezi Bakü şehriydi. Kuruluşundan hemen sonra partinin Gence, Şusa, Ağdam, Berde, Yevlah ve Nahçıvan'da şubeleri açıldı. Hatta Osmanlı Devleti'nin Kars-İğdir ve Kuzey Kafkasya'nın Vladıkafkas şehirlerinde de şubeler oluşturuldu.

Ekim 1906'da parti programı, amaç ve hedefleri İrşad gazetesinde yayımlandı. Dikkatleri çeken en önemli madde ise partinin kuruluş amacına ilişki olanıydı: "Difâi teşkilatı, Kafkasya'nın bütün diğer halklarıyla, kendi

sorumlusu Prens Emir Aslan Han Hoyski'nin³ Erzurum Konsolosu'na başvuruda bulunarak, Kafkasya için birtakım öneri ve vaatlerde bulunduğunu yazıyordu.

Buna göre: “Doğu Kafkasya’da çok büyük bir ayaklanma çıkarılabileirdi. Örgütün tüm Kafkasya’da aralarında Bakü’deki zenginlerin de bulunduğu güvenilir adamları, 3000’in üzerinde emekliye ayrılmış Rus subayı ve ayaklanma için yeterli miktarda parası vardı. 500 bin silahlı bir kuvvet çıkarılabileceğine inanılıyordu. Ana hedefleri ise Osmanlı Devleti ve Rusya’dan bağımsız, ancak Osmanlı Devleti ve Almanya ile askeri ittifak içinde olan, ‘İsviçre Modeli’ bir Kafkasya devleti kurmaktı. Kafkasya’da ihtilal fitilinin ateşlenmesi, söz konusu 500 bin kişilik kuvvetin ayaklanması için de Almanya’nın otonomi garantisi vermesi, Osmanlı Devleti’nin ayaklanmayı bir tümen ile desteklemesi ve 2 ya da üç Alman subayının bölgeye gönderilmesi koşulları ileri sürülüyordu. Prens Hoyski harekete geçmek için şu anda durumun çok elverişli olduğunu, çünkü silahaltına alınmakla ayrıcalıklarını kaybeden Müslüman halkın büyük bir hiddet ve kızgınlık içinde bulunduğunu ifade ediyordu.” Wengenheim devamla: “Van’daki Osmanlı tümeninin bu iş için uygun olduğunu, silah ve cephaneye ile birlikte iki Alman subayının da İstanbul’dan gönderilebileceğini” belirtiyordu⁴.

Bununla birlikte Kafkasya’daki ayaklanmalar ve Bakü petrol kuyuları ile Bakü-Batum petrol boru hattını tahrip için gereken Alman subaylarının İstanbul’dan gönderilmesi

---

programlarını ilan eden bütün halkların hukuk ve eşitliğini kabul edip Kafkasya’nın âli değerleri için çalışmaktadır.” Parti bu amaç doğrultusunda Taşnaklarla bile diyalogdan yana olduğunu duyurmaktaydı.

Anlaşılan Difâi, barış yoluyla sorunların çözümünden yana olup halklar arasında eşitlik ve kardeşlik ilkesini savunmaktaydı. Ardından hitap ettiği toplumun, yani Türklerin durumundan söz etmekte ve yapılması gerekenleri anlatmaktaydı. Burada önceliğin eğitim ve halkın çıkarlarının savunulmasına tanınması dikkat çekiciydi. Difâi kısa zamanda geniş bir örgüt ağı oluşturmuştu. Partinin üzerinde durduğu konu ise toplumun aydınlatılmasıydı.

Öte yandan Çarlık yönetimi tarafından düzenlenen raporlarda, partinin halka dönük çalışmalarından endişe edildiği görülmüyordu. Bu raporlarda partinin kısa süre içinde halk arasında büyük itibar kazandığı, toplumu komiteler halinde örgütlediği ve toplum arasında sosyal ve siyasal olaylara ilginin arttığı belirtiliyor, teşkilatın çalışmaları kaygı verici olarak görülmüyordu.

Difâi Azerbaycan Türklerinin bilincinde aydınlanma ve milletleşme anlayışını şekillendirmişti. Bu yüzden partinin, Azerbaycan’da 1918-1920 yılları arasında bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasında büyük rolü bulunmaktaydı (Beşir Mustafayev, “Rus ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan’da Kurulan İlk Siyasi Teşekküller”, *Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı III*, Eylül-Aralık 2014, Sayı: 62, s. 2589-2598; Zafer Atar-Kurtuluş Demirkol, “Azerbaycan Topraklarında Rus-Ermeni İşbirliğine Karşı Yükselen Ses: Difâi Fırkası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, 2015, Sayı: 45, s. 167-180; Selami Kılıç, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Erzurum Palandöken’de Bir Kayak Kursu ve Bakü Heyet-i Seferiyesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi -TAED-64*, 2019, 355-368

³ Emir Aslan Han Hoyski: Azerbaycan’ın (Gence) önde gelen ailelerinden Hoyski ailesine mensup olan Emir Aslan Han’ın kısa yaşam öyküsü, Difâi Teşkilatıyla bağlantıları, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Alman makamları ile temas ve görüşmeleri hakkında geniş bilgi için bk: Qiyas Şükürov, “Genceli Emir Arslan Hoyski ve İttifak Teklifi”, *100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı’nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, 25-27 Eylül 2014/Erzurum, Haz: Merve Uğur, Ankara, 2015, s. 361-384; Atar-Demirkol, “Azerbaycan Topraklarında Rus-Ermeni İşbirliğine Karşı Yükselen Ses: Difâi Fırkası”, s. 167-180; Mustafayev, “Rus ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan’da Kurulan İlk Siyasi Teşekküller”, s. 2575-2598; Tadeusz Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1919*, Türkçesi: Nuray Mert, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 72-73; Wolfdieter Bihl, *Die Kaukasus Politik der Mittelmächte “Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917”*, I. Hermann Böhlhaus Nachf., Wien-Köln-Graz, 1975, s. 66-73.

⁴ Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 8. Februar 1915, *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA-AA)*, R. 21010, Bd. 3, Der Weltkrieg Note: 11d secr... bk.: Ek. 1.

talebi, İstanbul'daki Alman Askeri Misyonu Başkanı Liman von Sanders tarafından reddedildi. Gerekçesi ise bu iş için uygun görülen Alman subaylarına başka yerlerde ihtiyaç duyulabileceği şeklindeydi.”⁵

19 Mart 1915'te Almanya'nın Erzurum konsolos yardımcısı Max Erwin von Scheubner-Richter'in Wangenheim'a gönderdiği raporunda; Emir Aslan Han'ın ayaklanma planı ve Kafkasya'nın gelecekteki statüsü ile ilgili görüşleri ayrıntılı bir şekilde veriliyordu:

“Askeri organizatörü Gence'den Emir Aslan Han olan Kafkasya Siyasi Partisi Difâi tarafından planlanan ayaklanma Zengezor, Şusa, Cevanşir, Nuha, Gence, Şemahi, Bakü, Erivan, Vladikafkas ve Dağıstan gibi Gürcülerin pek yoğun olarak bulunmadıkları bölgeleri kapsamaktadır. Ayaklanma başarılı olursa her bölgenin veya mintikanın yönetimi kendi yerli beylerine verilecek ve onların yönetimindeki bölgeler Kafkasya Federasyonunu oluşturacaktır. Ayaklanmanın temel hedefi; Almanya'nın garantisi altında kurulacak bağımsız bir Kafkas cumhuriyetinin Osmanlı Devleti tarafından tanınmasıdır. Osmanlı Devleti ile askeri bir ittifak yapılmalı ve isyancıların toparlanabilmesi, ayaklanmanın başarılı olması için de yaklaşık 15 bin kişilik bir Türk tümeni oluşturulmalıdır. Kafkas kökenli emekli Rus komutanların emrindeki 300 bin kişi ayaklanmaya hazırdır ve yeterli derecede para, silah ve cephane de mevcuttur. Yiğınak (toplanma) bölgesinin bir taslağı ile iki ana yiğınak hattının krokisi de rapor ilişiğinde sunulmuştur.

Kafkasyalıların planına göre iki ayrı grup halinde hareket edilecekti; A grubu Şusa üzerinden Nuha'ya doğru ilerleyecek, Khalda'nın güneyindeki demiryolu köprüsünü tahrip edecek, Sevan Gölü'nün (Gökçe Göl) batısındaki dağlarda bulunan siyasi mülteciler ve çok sayıdaki çetelerle birleşerek Gence üzerine yürüyecek, Gence'nin ele geçirilmesinden sonra operasyon Tiflis, Vladikafkas, Petroyksk istikametinde genişleyecekti. B grubu ise Chemka'nın (Çenk) güneyinden doğuya doğru ilerleyerek Tek-Çay'daki demiryolu köprüsünü tahrip edecek, böylece demiryolu bağlantısı kesilmiş olan Bakü'yü alacak ve Derbend'deki Rus ordusunun ilerlemesine engel olacaktı. Sınırdaki Osmanlı tümeninin görevi ise Hoy'daki Rus birliklerinin püskürtülmesi dışında mümkün olduğu kadar uzun süre Rus ordusunu oyalamak, isyancıların toplanması ve silah dağıtımı için zaman kazanmaktı. Emir Aslan Han'ın

⁵ An die Kaiserlich Deutsche Botschaft, Gallipoli, 14. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11d secr; Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 75-76.

Sanders aynı raporunda; Kafkasya'daki ayaklanma hakkında herhangi bir bilgisinin bulunmadığını, ancak her ne olursa olsun böyle bir ayaklanmanın askeri açıdan çok önemli olduğunu yazıyor ve “ayaklanmanın başarısı şüphesiz 3. Ordu'nun ivedilikle silahlandırılmasına bağlıdır. Şu sıralar planlama aşamasında olduğu bildirilen Kafkas ayaklanması için etkili bir operasyonun yapılmasını geçen yılın Kasım ayından itibaren sürekli bir şekilde vurguladım ve konu hakkında Alman Genel Karargâhını bilgilendirdim. Tekrar önemle belirtmeliyim ki ayaklanma desteklenmeli, isyancılar iyi derecede silahlandırılmalıdır. Burada yapılacak fazla bir şey olmadığından isyancılar bu ihtiyaçlarını yapacakları ani baskınlarla Rus depolarından sağlayabilirler. Kafkas ayaklanması için öngörülen 300 bin rakamı çok abartılıdır ve şu ana kadar da isyancıların silahlandırılması oldukça yetersizdir” diyordu (An die Kaiserlich Deutsche Botschaft, Gallipoli, 14. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No:11d secr...).

*İran'daki nüfuzlu aşiret reisleri arasında yakın akrabalarının bulunması bu aşiretlerin isyancılara yardım ederek ayaklanmaya destek olmalarını sağlayabilecekti. Scheubner'e göre, böyle bir ayaklanmanın gerçekleşme şansı, Kafkasya'daki Osmanlı ordusunun başarısına bağlıydı ve ayaklanma başarılı bir şekilde sonuçlanırsa İran, Orta Asya ve Hindistan'da etkilerini gösterecekti.*⁶

Osmanlı Devleti ve Emir Aslan Han Hoyski

Emir Aslan Han Hoyski sadece Almanya'nın Erzurum Konsolosu'yla değil Erzurum Valisi ile de görüştü ve Kafkasya'daki planları hakkında bilgi vererek koşullu bir takım vaatlerde bulundu. Osmanlı karargâhı ile de temas kurdu ve ittifak önerisinde bulundu. Her ne kadar konu ile ilgili az sayıdaki kaynaktan; Osmanlı Devleti'nin öneriyi derhal kabul ettiği ve hatta Enver Paşa'nın da buna onay verdiği belirtiliyorsa da Osmanlı'nın söz konusu teklifi ihtiyatla karşıladığı, meselenin açıklığa kavuşturulması doğrultusunda birtakım yazışmaların yapıldığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

“Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlıların Kafkaslarda ilerleyişinin muhtemelen en büyük destek gücü, Rus sınırı ötesinde oturan Müslüman halklar olacaktı. Bunun içinde, Rusya'ya karşı ayaklanmaya en hevesli olanlar Gürcü Acarlardı, fakat Osmanlılar askeri birliklerinin Kafkasya'ya girişiyle birlikte Dağıstanlılar ile Azerbaycanlıların da ayaklanacaklarını umuyorlardı. Ancak Sarıkamış yenilgisi, Kafkas cephesinde, savaşın kaderini tayin etti. Sarıkamış yenilgisinin hemen ertesinde güçler henüz dengede sayılabilecekken, Turancı akım İran Azerbaycan'ına uzandı. Savunmasız Tebriz'i Ocak 1915'te zapt eden Osmanlılar Rus Azerbaycan'ının kapısına dayanmışlardı. Osmanlıların Kafkas siyasetinin rehberi, Jön Türklerin önderlerinden Ömer Naci, İttihat ve Terakki Komitesinin Azerbaycan ve Doğu Kafkasya Müfettişi olarak atandı. Bu atama, Osmanlıların iki Azerbaycan'ı birleştirme isteklerini ve bunun Osmanlı Devleti'nin himayesinde gerçekleşebileceği imasını taşıyordu. Bu arada Sarıkamış'ta savaş sona erer ermez Rus kuvvetleri Tebriz'i süratle geri aldılar. Yine de, doğuya yayılma açısından stratejik önemi olan bu bölgeye, Osmanlılar saldırılar düzenlemekten geri durmadılar.

“Savaşın bu noktasında, Transkafkasya Müslümanlarının ilk bağımsız devletini oluşturma tasarımı, eski Difâi üyelerinin çevresinde gündeme geldi. Feth Ali Han'ın yeğeni Aslan Han Hoyski, temsilci olarak gizlice sınırı geçip Şubat 1915'te Enver Paşa'nın Erzurum karargâhına vardı. Bu ziyaretin amacı, Bakü, Elizavetpol, Erivan gubernialarıyla Terek ve Dağıstan'ı kapsayacak bir cumhuriyetin kurulması yolunda Osmanlı'nın onayını almaktı. Bu tasarı Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti'yle birleşmekten çok, tercihinin bağımsız bir devletten yana olduğunun açık bir göstergesiydi.

⁶ Abschrift, Bericht No. 3, Pera, den 19 März 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11d secr... bk.: Ek. 2.

Aslan Han'ın bu işe memur edilme zamanı tesadüfiydi. Hemen Sarıkamış felaketinin ardından Enver Paşa bu tasarımı onaylamıştı. Buna karşılık olarak Azerbaycanlı temsilci, Osmanlılar İran Azerbaycan'ından destek sağlar sağlamaz Dağıstan ve Transkafkasya Müslümanlarının ayaklanacağı sözünü vermişti. Aslan Han yüzbinlerce kişinin savaşmaya hazır olduğundan bahsetmişti, öyle ki görüştüğü kimselerin ciddiyetinden ya da sorumluluk duygusundan veya her ikisinden de şüphelenmelerine neden olmuştu. Nitekim savaşın bundan sonraki seyri, bu ihtilalci tasarıların gerçekleşmesini mümkün kılmamıştır.”⁷

Tadeusz Swietochowski'nin konu ile ilgili bu değerlendirmelerinin yanı sıra Beşir Mustafayev de bir makalesinde; Kafkasları Rus idaresinden kurtarmak için gizli çalışmalar yürüten Difâi teşkilatının Osmanlı ile de irtibat halinde bulunduğunu ifade ettikten sonra, Emir Aslan Han'ın savaş sürerken İğdir ve Erzurum'da Türk yetkililerle görüştüğünü, Kafkaslarda yaşayan halklardan oluşan ve muhtar bölgelerden meydana gelen bir devlet kurabileceklerini belirtmesi üzerine, Enver Paşa'nın, Çerkez Müşir Fuat Paşa gibi seçkin Kafkas göçmenlerinden oluşan bir teşkilatlanmaya giderek, Kuzey Kafkasya'da hareketlenme başlatmak üzere “Türk Sıhhi Misyonu” adında bir komite kurduğunu, öte yandan Gürcistan'da da Acaralılar ile bu gibi faaliyetlerin yürütüldüğünü yazıyordu⁸.

Tüm bu anlatılara rağmen yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı Devleti, Emir Aslan Han'ın teklif ve vaatleri karşısında aceleci davranmadı ve Emir Aslan'ın kim olduğunun, kimler adına hareket ettiğinin veya tek başına mı yoksa herhangi bir siyasi oluşumun temsilcisi sıfatıyla mı böyle bir girişimde bulunduğunun anlaşılması için tahkikat başlattı.

Erzurum valisi Tahsin (Uzer) Bey'den Dâhiliye Nezaretine içeriği bir hayli ilginç şifreli telgraf gönderildi. 9 Şubat 1915'te gönderilen telgrafta; Kafkasya'nın Gence şehrinde Emir Aslan Han veya nam-ı diğer Han Hoyski isimli bir şahsın Erzurum'a geldiği ve İran Kârperdazı'na misafir olduğu deklare edilmişti. Vali'nin ifadelerine göre, söz konusu şahıs Trabzon yolunu takip etmiş ve 1915 senesi Şubat ayının ilk günlerinde Erzurum'a ulaşmıştı. Gelir gelmez ilk işi şehirdeki Alman Konsolosu ile doğrudan temasa geçmek olmuştu. Vali, telgrafında bu şahsın Osmanlı-Alman siyaseti çerçevesinde üzerinde durulması gereken güvenilir bir isim olup olmadığını soruyor ve kimliği konusunda özel istirhamda bulunuyordu. Adı geçen şahsın referansları gayet güvenilir isimlerdi. Bunlardan biri de Tercüman-ı Hakikat gazetesi başyazarı Ahmet Ağaoğlu'ydu ve kendisini tanıdığını belirtiyordu. Dahası Difâi Cemiyetinin “Kuvve-i İcraiye Reisi” olduğunu söylüyordu. Böylesine bir referans ile gelen şahsın kimliği ve güvenilirliği, kesinlikle araştırılmaydı. Telgrafın alınmasından sekiz gün sonra Emniyet-i Umumiye İstihbarat Müdüriyeti, Emir Aslan hakkında soruşturma başlattı. 17 Şubat 1915'te Ahmet Ağaoğlu'ndan bilgi talebinde bulunuldu⁹.

Emniyet-i Umumiyenin yanıtını aradığı sorular gayet belirgindi: Han Hoyski kimdir, ne iş yapmaktadır ve güvenilir biri midir? Bu sorulara yazılı olarak yanıt veren Ağaoğlu, önce Difâi Cemiyeti konusuna açıklık getirir, örgütün 1906'da kendisi tarafından kurulduğunu ve

⁷ Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı*, s. 111-115.

⁸ Mustafayev, “Rus ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan'da Kurulan İlk Siyasi Teşekküller”, s. 2590-2598.

⁹ Şükürov, “Genceli Emir Arslan Hoyski ve İttifak Teklifi”, s. 368-369.

iki senelik faaliyetin ardından politik baskılar nedeniyle dağıldığını, kurucularının ise öteye beriye gittiklerini bildirir. Kurucu kadrosunun deşifre olması, politik baskı ve kovuşturmalar nedeniyle altı sene sonra Difaî'nin varlığı Ağaoğlu'na göre, mümkün değildir veya en azından şüphelidir. Ahmet Ağaoğlu'nun Han Hoyski ailesi hakkında verdiği bilgiler ise dikkat çekiciydi: *"Han Hoyski ailesi pek geniştir. Bunlardan Bakü'de dava vekilliği yapan kişi arkadaşımıdır ve mektubunuzda sözü edilen şahıs bu ise tamamen güvenebilirsiniz. Fakat Han Hoyski ailesine mensup olanlar arasında Rus taraftarlığını güdenler de vardır. Bu gibilere doğal olarak güvenilemez. Bununla birlikte Han Hoyski ailesi Gence'de çok meşhur olduğundan ve halk arasında büyük nüfuza sahip bulunduğundan bunlardan 'ihtiyata riayet' etmek koşuluyla yararlanmak mümkündür."*¹⁰

Ağaoğlu'nun raporu Hoyski ailesinin Çarlık düzenindeki konumu ile Gence'deki nüfuzunu açıklığa kavuşturur niteliktedir. Aslen Güney Azerbaycan'ın Hoy şehrinde olan ailenin bazı üyeleri Rus ordusunda muvazzaf askerdir. Ancak aile içinde Osmanlı taraftarı güvenilir kişiler de vardır. Bunlardan biri, 1918'de kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Fethali Han Hoyski'dir ve General İskender Han'ın oğludur. Emir Aslan Han ise Fethali Han'ın abisi General Cihangir Han'ın oğludur. Ama onun durumu bir hayli karışıktır. Her ne kadar kendisini tanıdığı hususunda açık beyanda bulunmuş olsa da, Ahmet Ağaoğlu'nun Emir Aslan Han'ı tanıması veya hatırlamış olması imkânsızdır. 1888 doğumlu olan Emir Aslan Han, Ağaoğlu'nun Kafkasya'yı terk ettiği sırasında 18-20 yaşlarında genç bir delikanlıdır, muhtemelen Petersburg'da hukuk fakültesi öğrencisidir, dolayısıyla o dönemin Azerbaycan siyasi ve entelektüel arenasında bilinen biri değildir. Bu nedenle Ağaoğlu'nun Han Hoyski konusundaki koşullu referansı, Osmanlı bürokrasisini yanılgıya düşürdü.¹¹

Kafkasya ve Emir Aslan Han Hoyski İle İlgili Yazışmalar: Rapor ve Telgraflar

Emir Aslan Han Hoyski'nin koşullu öneri ve vaatlerinin ardından bölgede görevli Almanlar ile Alman makamları arasında birtakım yazışmalar yapıldı. Yazışmaların içeriğini; Kafkasya'daki genel durum, Emir Aslan Han Hoyski'nin yaptığı önerilerin yankıları ve özellikle bağımsız bir Kafkasya için Alman garantisi verilmesi talebi, Emir Aslan'ın tutum ve davranışları hakkındaki bazı söylenti, iddia ve şüpheler, Kafkas ayaklanmasının organizasyonu ve isyancıların silahlandırılması, Kafkasya ile doğrudan bağlantı kurulması arayışları, Osmanlı Devleti'nin gelişen olaylar karşısındaki tutumu ve Osmanlı-Alman işbirliği vs. oluşturuyordu.

Emir Aslan Hoyski aracılığıyla veya başka yollarla Kafkasya ile doğrudan bağlantı arayışları sürerken Büyükelçi Wangenheim, Almanya'nın Erzurum Konsolosluğundan alınan malumatı Alman Dışişleri Bakanlığına bildiriyordu: *"Fethali Han, Prens Hoyski'nin amcasıdır. Alimerdan Topçubaşov Kafkasya'daki Müslüman Fraksiyonun başkanıdır. Her ikisi de Prens Hoyski ile irtibat halindedir. İkincisi bu harekette aktif rol oynamaktadır."*¹²

Yine Büyükelçi Wangenheim, Alman Dışişleri Bakanlığına Enver Paşa'nın Mareşal von der Goltz ile tam bir uzlaşma içinde Emir Aslan tarafından planlanan Kafkas

¹⁰ Şükürov, "Genceli Emir Arslan Hoyski ve İttifak Teklifi", s. 369-370.

¹¹ Şükürov, "Genceli Emir Arslan Hoyski ve İttifak Teklifi", s. 370-371.

¹² Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 21. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11 d, secr..

ayaklanmasının Türk savaş hedefleriyle örtüştüğünü, İran üzerinden Hindistan sınırına doğru ilerleyen Türk kuvvetlerinin yanları ve cephe gerisini örtmeye çalıştığını, Halil Tümeninin Kâzım'ın Van'daki Jandarma Tümeninden alacağı destekle Azerbaycan'ı düşmandan temizleyerek Rus sınırına kadar ilerleme görevini üstlendiğini, Kafkas ayaklanmasının ancak Türk birliklerinin desteği ile gerçekleşebileceğini, bunun da zaten isyancıların ön koşulu olduğunu bildiriyor ve devamla: *“Enver Paşa, İmparatorluk Hükümetinin isyancıların arzuladığı garanti açıklamasında bulunmasını uygun görmektedir. Osmanlı Devleti eğer ihtilal başarılı olursa Kafkasya'dan toprak ilhak etmeyi düşünmemektedir. Enver Paşa ayrıca Erzurum konsolos yardımcısı Scheubner Richter'in Halil Tümeniyle işbirliği içinde Bakü'ye karşı operasyon yapmasını kabul etmiştir. İran ve Azerbaycan aşiretlerinin Kafkas ihtilal harekâtına katılabileceklerine inanılmaktadır. Halil'in Tümeni Urmiye'den Dilman'a Kâzım'ın Jandarma Tümeni de Hoy'a doğru ilerlemektedir”* diyordu¹³.

5 Mayıs 1915'te Alman Dışişleri Bakanlığına yazan Wangenheim, Erzurum konsolosu Dr. Paul Schwarz'ın verdiği bilgiler ışığında, Emir Aslan'ın Gürcülerle birlikte hareket etmek istemediğini, çünkü Gürcü ve diğer Kafkas gruplarının ayaklanması için uzun süreli hazırlıkların yapılması gerektiğini, Prens Hoyski'nin bölge için Alman Hükümetinden garanti açıklamasında bulunmasını istediğini, ayaklanmanın derhal hayata geçirileceğini, bu konuda ne para ne de silah talebinde bulunduğunu, şu andaki mevcut koşulların ayaklanmanın başlaması için çok elverişli olduğunu, bu yüzden aceleci davrandığını, Türk birliklerinin bu harekâta katılmasının hayati önem taşıdığını bildiriyor ve bu koşullar altında Kafkasya organizasyonunun tek elden ve bir merkezden yürütülmesi düşüncesinden vazgeçilerek, bağımsız bir Kafkasya için istenilen garanti açıklamasının bir an önce yapılmasını belirtiyordu¹⁴.

Yazışmalar devam ederken taraflar birtakım taahhütlerde bulunuyor, alınan bazı kararlara onaylar veriliyordu: Enver Paşa, bir emir subayıyla birlikte Yüzbaşı Friedrich Werner Graf von der Schulenburg'un Kafkasya için bağlantı subayı olarak atanmasını ve bu arada Emir Aslan'ın önerdiği Kafkas harekâtının da biran önce başlamasını uygun görüyordu. Öte yandan Emir Aslan'a önceden gönderilen garanti açıklamasının eksik ve yetersiz ifade edilmiş olabileceği kaygısıyla garanti belgesinin şu şekilde düzenlenmesi öngörülmüştü: *“Difâi teşkilatının sınırlarını belirlediği bölgede, eğer Kafkas ihtilali başarılı olur ve Türk birliklerinin de yardımıyla söz konusu topraklar Rus egemenliğinden kurtulursa İmparatorluk Hükümeti, Kafkasya için tam bağımsız bir devlet kurulmasını taahhüt eder.”*¹⁵

Erzurum'daki konsolos yardımcısı Scheubner Richter'in 1 Mayıs 1915 tarihli raporunun bir nüshasını Alman Başbakanı'na gönderen Büyükelçi Wangenheim, deniz önyüzbaşı Engelking ve Dr. Pitschmann tarafından Bakü'ye karşı düzenlenecek operasyondan vazgeçildiğini ve Pitschmann'a Scheubner Richter ile bağlantı kurması direktifinin verildiğini belirttikten sonra, bundan böyle Kafkasya için tüm organizasyonların

¹³ Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 30. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11 d, secr..

¹⁴Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 5. Mai 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No:11 d, secr..

¹⁵Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Konstantinopel, den 15. Mai 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No:11 d, secr..

ve Erzurum'daki konsolosluk işlerinin bağlantı subayı Graf Schulenburg'un yönetim ve denetiminde olmasını uygun gördüğünü yazıyordu¹⁶,

Büyükelçi Wangenheim, Otto von Lossow'dan alınan rapor doğrultusunda; Enver Paşa'nın Almanya'daki Müslüman savaş esirlerinin herhangi bir zorlama olmadan kendi hür iradeleri ile belirli bölgelere nakilleri, savaş sırasında onlardan yararlanılması, cihat propagandası, Müslümanların ortak düşmana karşı ayaklandırılması, Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle işbirliği yapması gerektiği hakkındaki görüşlerini Alman Dışişlerine yazıyordu:

“Yol açık olduğu sürece savaş esirleri, mümkün olduğu kadarıyla donanımlı ve silahlı askeri birliklerle nakledilmelidir. Bu konuda işbirliği yapılmalı ve İstanbul'da karşılanmaları, teslim alınmaları için önceden bilgi verilmelidir. Gürcüler ve diğer Kafkas grupları dışındaki savaş esirlerinden Kafkasya'da yararlanılabilir. Rusya Müslümanları Mısır'a karşı, İngiliz ve Fransız Müslümanları ise Kafkasya'da kullanılmalıdır.

Müslüman savaş esirleri arasında cihat propagandasının sürdürülmesi ya da onlara cihat yemini ettirilmesi bundan böyle kesinlikle önerilmemektedir.

Gürcülerin ve Difâi hareketinin Kafkasya'daki başarı şansı azdır. Çünkü bu bölgedeki Rus nüfuzu çok etkilidir ve oldukça derinlere kök salmıştır. Eğer Türk ordusu Kafkas topraklarına girerse halk memnuniyetle işbirliği yapar, birlikte hareket eder. Aksi takdirde sessiz ve sakin kalırlar, çünkü Ruslardan çekinir ve korkarlar. Aynıysa Hindistan, Mısır, Cezayir ve Tunus için de geçerlidir. Buna karşılık İran ve Afganistan'da elverişli koşullar söz konusudur. Buradaki silah sorunu çözülür çözülmez, Rus ve İngiliz nüfuzunun etkisiz hale getirilmesi ümit edilmektedir. İngiltere'den para alan Afgan Emiri eğer bizimle birlikte hareket etmek istemezse bölgedeki aşiretlerle işbirliği çareleri aranmalıdır. Afgan kabileleri İsfahan'a ulaştırılacak silahları güvenli bir şekilde temin edebilirler. Yine aynı şekilde Bingazi, Trablus ve Fas'ta da uygun durumlar bulunmaktadır. Fas'a mümkün olduğu kadar fazla silah gönderilmelidir. Mannesmann'ın, Trablus ve Bingazi için gereksinimi karşılayacak miktarda parayı Enver'in kardeşi Nuri Bey'in emrine vermesi tekrar tekrar istirham edilmektedir. Mannesmann ve Nuri Bey bu parayı Senusiler için harcamalıdır. Böylelikle biri bir diğerini parayla satın alabilecektir.

Araplar sadece temkinli, kibirli ve azametli bir davranış sergileyecek ve birini diğerine yani tarafları birbirine karşı kıskırma ve kızıştırma yöntemine başvuracaktır. Eğer Mannesmann, Nuri Bey'le birlikte hareket eder ve işbirliği yapabilirse, bölgedeki hareketin başarı şansı artacaktır.”¹⁷

Bu yazışmaların yapıldığı sıralarda Doğu Kafkasya ayaklanmasının planlayıcısı ve Difâi teşkilatı temsilcisi olduğu var sayılan Emir Aslan Han Hoyski Eylül ayı sonlarında İstanbul'a gelerek Alman Büyükelçiliğinden, Kafkasya'nın bağımsız olacağına dair garanti

¹⁶ Kaiserlich Deutsche Botschaft an den Reichkanzler Herrn von Bethmann Hollweg, Pera, den 19. Mai 1915, PA-AA, R. 21013, Bd. 6, Der Weltkrieg No:11 d, secr..

¹⁷Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 11 Oktober 1915, PA-AA, R. 21015, Bd. 8, Der Weltkrieg No:11 d, secr..

belgesini aldı. Yaptığı açıklamada ise Kafkasya'daki ayaklanmaların Gürcü harekâtı beklenmeksizin başlaması gerektiğini, Rus Hükümetinin şimdiye kadar askere almadığı başka bir ifadeyle askerlikten muaf tuttuğu Müslüman Kafkas halkını bugünlerde askerlik hizmetine almayı hedeflediğini, bunun da Rus ordusunda savaşmak istemeyen halkı olumsuz etkilediğini ve ayaklanmaya yönlendirdiğini, dolayısıyla ayaklanma için en uygun zamanın geldiğini belirtiyordu. Yine Emir Aslan Han, Kasım ayı başlarında Musul ve Tahran üzerinden Bakü'ye ulaşmayı hedeflediğini, ayaklanmanın başlamasıyla birlikte önce ufak çaplı birtakım çatışmaların yaşanacağını, başta demiryolları olmak üzere ulaşım yollarının tahrip edilmesine karar verildiğini dile getiriyor ve bağımsızlık garantisinden başka bir beklentilerinin olmadığını, özellikle ne paraya ne de silaha ihtiyaçlarının bulunduğunu tekrarlıyordu¹⁸.

Bu açıklamalardan; Almanların, Gürcülerden sonra, merkezi Azerbaycan olmak üzere, Dağıstan'ı da kapsayan, Osmanlı Devleti ve Rusya'dan bağımsız, bir "Doğu Kafkasya Devleti'ni" tanıdıkları anlaşılıyordu. Ancak hem Gürcülere hem de Difâi'ye verilen bağımsızlık garantileri, Kafkasya'daki ayaklanmalar başarılı olduğu ve Osmanlı Devleti ile Almanya savaştan galip çıktıkları takdirde geçerli olacaktı.

Ayaklanmanın başarılı olması ve sonuçta savaştan galip çıkılması koşuluyla Almanya'nın Doğu Kafkasya için bağımsızlık garantisi verdiği veya vereceği haberlerinin dolaştığı esnada Almanya'nın Erzurum'daki bağlantı subayı Kont Schulenburg 28 Kasım 1915 tarihli raporunda; İstanbul'da bulunduğu günlerde, Doğu Kafkasya'daki Müslümanların ayaklanmaları ve ayaklanma hazırlıkları hakkında bilgi edinmesinin doğal olarak mümkün olmadığını belirttikten sonra, devamlı "*Emir Aslan'ın Erzurum'a ulaşır ulaşmaz kendisiyle görüşmeyi arzuladığını, ancak Emir'in Erzurum'da değil, Diyarbakır'da bulunduğunu, tıfıse yakalanıp hastalandığını, üst üste çekilen telgraflar üzerine Diyarbakır'ı terk ederek İstanbul'a hareket ettiğini, onunla derhal görüşmesi gerektiğinden söz ederek, İmparatorluk Elçiliğinden Emir Aslan'ın zaman kaybedilmeksizin Erzurum'a geri gönderilmesi talebinde bulunduğunu*" yazıyordu.

Kafkasya ile bağlantının sağlanması görevini üstlenen Kont Schulenburg, söz konusu raporunda; önemli konulara temas ediyor, bölge ile ilgili edindiği bilgi ve gözlemlerini üst makamlara ulaştırıyordu:

"Emir Aslan'ın açıklamalarına göre, Doğu Kafkasya'nın ayaklanması iki ön koşula dayanıyordu. Birincisi, savaşın zaferle sonuçlanması ile birlikte bağımsız bir Doğu Kafkasya devletinin kurulması garantisinin verilmesiydi. İkincisi, ayaklanma hazırlıklarının tamamlanması, isyancıların derlenip toparlanarak bir araya gelebilmelerinin sağlanması için bir Osmanlı tümeninin Rus-İran sınırına ulaşması ve burada Rusları oyalamasıydı. Koşulların ilki sorunsuz bir şekilde gerçekleşti. İmparatorluk Elçiliği, arzulanmış garanti açıklamasını Emir Aslan'a 'tevdi' etmemi istedi. Ancak şu anda içinde bulunulan koşullar dikkate alındığında diğer talebin yerine getirilmesi olanağı oldukça zor görünmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Kafkas Cephesi'ndeki askeri durumu pek iç açıcı değildi. Kafkas Cephesi'nde

¹⁸ Der K. Botschaftsrat an Auswärtiges Amt, Pera, den 30 Oktober 1915, PA-AA, R. 21015, Bd. 8, Der Weltkrieg No:11 d, secr..

bulunan Osmanlı 3. Ordusu 1915 yılı başlarından itibaren Ruslar karşısında sürekli geri çekilmekteydi. Bu da Doğu Kafkasya ile doğrudan bir bağlantının kurulmasını zorlaştırıyordu. Doğu Kafkasya'daki durum hakkında doğru bilgiler elde edilebilmesi bölge ile acilen bir bağlantının kurulmasına bağlıydı. Şu sıralarda Emir Aslan dışında bölge ile başka herhangi bir bağlantı söz konusu olmadığından Emir Aslan'ın söylediklerinin doğruluk derecesinin anlaşılması, bölgedeki gerçek durumun ne olduğunun açıklığa kavuşturulması ancak Doğu Kafkasya ile doğrudan doğruya bir bağlantı kurulmasıyla sağlanabilirdi. Bunun sağlanması için de benimle birlikte çalışan ve Erzurum konsolos yardımcılığını üstlenen güvenilir adamımız Max von Scheubner-Richter'in mümkün olduğu kadar kuzeye doğru ilerlemesi ve ulaşabildiği noktadan bölgeyle kuryeler aracılığı ile bağlantı kurmak üzere İran'a görevlendirilmesi en uygun olanıydı. Diğer taraftan planın uygulanmasında Scheubner-Richter'e silahlı bir kuvvetin eşlik etmesi gerekiyordu. Bu kuvvet ise bölgedeki milislerden (çetelerden) oluşturulabilirdi. Böyle bir kuvvetin tamamen milislerden oluşturulmasının sakıncaları Scheubner'i Osmanlı 3. Ordusundan düzenli bir refakat birliği almaya yöneltti. Gerekli izinler çıktıktan ve yetki belgeleri alındıktan sonra, Erzurum'da bulunan ve İran üzerinden Kafkasya'ya geçmek isteyen İttihat ve Terakki Komitesi üyelerinden Ömer Naci ile 3. Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Felix Guse'nin yardımlarıyla 3. Ordunun seçkin askerlerinden iki küçük birlik kuruldu. Birliklerden birine Ömer Naci, diğerine ise Scheubner komuta ediyordu. Ömer Naci 500 piyade ve bir dağ topuna, Scheubner ise 100 piyade, bir dağ topu ile 500 atlı milise sahip bulunuyordu.

"Bu arada Karargâh Doktoru Dr. Stoffels, Teğmen Karl Gustav Leverkus, Astsubay Paul Leverkus, Astsubay Schlimme ile Yarbay Thiel'in emrine verildiği tarafımdan Scheubner'e bildirildi. Emrine verilen birliğin tüm masrafları Erzurum'daki bağlantı subaylığı tarafından karşılanıyordu.

"1915 Eylül'ünün son günlerinde Erzurum'dan ayrılan Ömer Naci ve Scheubner önce Bitlis'e, ardından Başkale üzerinden Urmiye'ye doğru hareket etmeyi planlamışlardı. Ancak Bitlis'e vardıklarında Başkale üzerinden Urmiye'ye ilerlemenin mümkün olmadığı anlaşıldı. Bu sırada Van Gölü güneyinde güçlü Rus birliklerinin bulunduğu haberi de ulaştınca Musul'a ve oradan da Güney Azerbaycan'a doğru ilerleme kararı alındı. Musul'a geldiklerinde söz konusu birlikler von der Goltz (Paşa) tarafından Cizre yakınlarında Arap, Nasturi ve Ermenilerin çıkardığı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Ayaklanmanın Osmanlı Devleti'nin iç sorunu olduğunu ve bir Alman subayı olarak bu işe karışamayacağını belirten Scheubner, birliğinden ayrılarak Musul'da kaldı. Birliğinde bulunan Alman görevlileri de Musul'a yanına çağırıldı. Scheubner'e, müfrezesini bırakmaması, birliğine sahip çıkması ve üstlendiği görevi yerine getirmesi gerektiğini bildirdim.

"Scheubner'in ayrılışından birkaç gün sonra Emir Aslan Han, Erzurum'a geldi. Kendisiyle hem İstanbul seyahati hem de Doğu Kafkasya ile ilgili planları hakkında uzun uzadıya görüşmelerde bulundum. Ana hedefi, Rus

Cephesi gerisindeki bağlantı yollarının tahrip edilmesi olan yoğun ve etkili bir gerilla savaşının yürütülmesinde Emir Aslan ile hemfikirdik. Ancak Emir, Bakü petrol tesisleri ile boru hattının tahribine enerjik bir şekilde karşı çıkıyor ve Difâi'nin tüm gelirini petrolden elde ettiğini dolayısıyla çıkarlarının zarar görmesine izin veremeyeceğini savunuyordu. Eğer Gürcü ve Tatar ayaklanması aynı anda başlayabilirse arzulanana başarıya ulaşılacağına hiç şüphe bulunmadığı, ancak bölgeye gerekli silahlar ulaştırılmadığından şu an için bir Gürcü ayaklanmasının mümkün olmadığı konusunda Emir Aslan'a hak veriyordum. Yine uzun süredir ülkesinden uzak kalan Emir Aslan'ın açıklamaları ilgiyle karşılanırsa da yapılacak görüşmelerden sonra kararın Bakü'den verileceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekiyordu. Doğu Kafkasya'nın ayaklandırılmasında ne paraya ne de silaha ihtiyaçları bulunduğunu tekrarlayan Emir, Erzurum'da sadece dört gün kaldı ve sonra Scheubner'e yetişmek üzere Bitlis'e doğru hareket etti.

Emir Aslan, Doğu Kafkasya milliyetçilerinin niyet ve planları konusunda bizleri bilgilendiren yegâne kişiydi. Ayrıca yaptığım görüşmeler sonucunda onun hakkında çok iyi izlenimler edindiğim dışında başka bir şey söyleyemem. Beyanlarını belirgin, kesin ve gerçekçi buluyordum. Fakat Bitlis'te Scheubner'e katıldıktan sonra yaptığı açıklama beni hayretler içinde bıraktı. Emir, Amasya'ya gitmek ve Kafkas kökenli beş nüfuzlu din adamını kendisiyle birlikte Kafkasya'ya gelmeye ikna etmek istediğini ya da en azından Dağlı kabilelere birlikte hareket etme çağrısında bulunmalarını sağlamak niyetinde olduğunu ifade ediyordu. Bu amaç doğrultusunda da kendisi ve beş din adamı için 800 Lira avans talebinde bulundu. Alınan bilgilere göre, Doğu Kafkasya ile doğrudan doğruya bağlantı kurulması için bir an önce Bakü'ye gitmesi gereken Emir'in Bağdat üzerinden Bakü'ye gitme planından şimdilik vazgeçtiği ve Scheubner ile birlikte hareket etmek istediği anlaşılıyordu.

Scheubner'e Emir'i sürekli yanında tutması, kendisine büyük meblağda para vermemesi ve aynı zamanda Samsun'daki güvenilir adamımız Louis Mosel'e de Amasya'ya giderek söz konusu din adamlarıyla görüşmesi, işin iç yüzünü öğrenmesi talimatını verdim. Bu sırada Scheubner, Emir Aslan'ın amcasını garanti açıklamasından haberdar etmek, oradaki son durum ve gelişmeler hakkında bizleri bilgilendirmek için bir temsilciyi Musul'dan Kafkasya'ya gönderdi. Tüm bu gelişmeler, Emir Aslan'dan bağımsız (ayrı) bir Kafkasya bağlantısının ne kadar önemli olduğunun göstergesiydi.”¹⁹

Aldığı talimat üzerine hareket eden Mosel, Kasım ayı sonlarında Trabzon, Samsun üzerinden Amasya'ya vardı. Söz konusu din adamlarıyla görüşen Mosel, edindiği bilgileri amirlerine ulaştırıyordu:

“Amasya'ya ulaştım. Söz konusu din adamlarıyla bağlantı kurdum. Adı geçen kişiler, yıllar önce Tiflis'in Güneyinden, Şirvan bölgesinden buraya gelmişlerdi. Dahası içlerinden biri, Amasya'da doğmuştu. İsimlerinin kim tarafından deşifre edildiğini dahi bilmeyen bu insanlar, ilginç açıklamalarda

¹⁹Der Verbindungsoffizier für den Kaukasus, Erserum, den 28. November 1915, PA-AA, R. 21016, Bd. 9, Der Weltkrieg No:11 d, secr.: bk.: Ek.3.

bulundu; her türlü yardıma açık bulduklarını, ancak ne Kafkasya'ya gitmek ne de bölgede herhangi bir nüfuzlarının bulunmadığı gerekçesiyle bir çağrıda bulunmak niyetinde olduklarını belirttiler. Daha da ilginç olanı, önceleri Amasya'da ikamet eden, eskiden bir Rus subayı olan ve dolayısıyla çok iyi derecede Rusça bilen, zimmetine para geçiren ve bir Rus casusu olması muhtemel Hasan Bey ile ilişkisi olduğu varsayımıyla, Emir Aslan'ın da bir casus veya dolandırıcı olabileceğini ifade ettiler. Tüm bu izlenimlerim ve edinimlerim doğrultusunda, Emir Aslan'ın bir casus veya bir dolandırıcı olduğu ihtimalini vurgulamak isterim”²⁰.

Diğer taraftan o sırada Trabzon'da bulunan Almanya'nın Kafkasya Bağlantı Subayı Kont Schulenburg, Doğu Kafkasya'daki güvenilir adam, Scheubner-Richter'den Soucbulag yakınlarından gönderilen ve ancak şimdi eline geçen çok sarsıcı bir telgraf aldığını Berlin'e bildiriyordu. Scheubner-Richter'in görüşüne göre; Difâi temsilcisi Prens Aslan Han Hoyski ne casus ne de dolandırıcıydı. Prens, İstanbul'da Türkçülük akımının ve Türkçülerin etkisinde kaldığından Doğu Kafkasya kararının şimdilik ertelenmesini, yani bu konuda acele edilmemesini istemekteydi. Önemli olan orada, Rusları arkadan vuracak bir ayaklanma çıkarmaktı. Ayaklanmayı bağımsız Tatarların mı yoksa Osmanlı Devleti'ne bağlı Tatarların mı çıkaracağı hiç de önemli değildi²¹.

Söz konusu bilgilendirmenin gerekçelerini açıklayan ve kişisel görüşlerini belirten Scheubner, meseleyi detaylandırıyor ve gelişmeleri olduğu gibi aktarıyordu:

“Emir Aslan Han Hoyski hakkında zaten Bitlis, Musul ve yine İran'dan 25.02 tarih ve 19 numaralı raporla bilgi vermiştim. Raporlarımdan Emir'in gerçekten girişimlerimiz için uygun adam olup olmadığı hakkında şüphem olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan önceden olduğu gibi şimdi de onun casus ve hilekâr olduğuna dair herhangi bir delilim bulunmamaktadır. Vaktiyle Emir Aslan'ı Bitlis'ten doğrudan doğruya Kafkasya'ya göndermek istedim, ancak gitmekten kaçındı ve Dağıstan'ın dağlı halkları üzerinde büyük nüfuzlarının bulunduğunu gerekçe göstererek, Amasya'daki bazı kişileri refakatine almak zorunda olduğunu söyledi. Daha önce Erzurum'da bu insanlardan bahsetmişti, fakat bunun bu kadar önemli olduğunu düşünemediğimden meseleye fazla önem vermemiştim. Emir, Amasya'daki söz konusu insanları bizzat kendisinin almak istediğini belirterek, masrafları için 800 lira istediyse de bu teklifini kabul etmedim. Başka bir güvenilir adamı mektuplarla Kafkasya'ya gönderdim ve Amasya'daki meseleyi halletmelerini söyleyerek, Emir'i yanımda tutmaya başladım.

“Emir Aslan, Ömer Naci Bey'in Panturanist maiyeti tarafından büyük destek görüyordu ve kendisine üstlendiği misyonun öneminden söz ediliyordu. Yapılan görüşme ve konuşmalarda; Kafkasya'daki ayaklanmanın Osmanlı Devleti ile yapılacak sıkı ve yakın bir işbirliğiyle gerçekleşebileceğinden, eğer

²⁰ Mosel an Scheubner Richter, Amassia, den 30. November 1915, PA-AA, R. 21017, Bd. 10, Der Weltkrieg No:11 d, secr.. bk.: Ek: 4.

²¹ Der Verbindungsoffizier für den Kaukasus an den Stellvertretenden Generalstab Abt. III b. Pol. Trapezunt, den 27. I. 16, PA-AA, R. 21018, Bd. 11, Der Weltkrieg No:11 d, secr.. bk.: Ek: 5.

Kafkasyalılar şu anda isyana kalkışmak için yeterli güce sahip değillerse vakitsiz bir isyanla tüm geleceklerini tehlikeye atmaktansa Türkler tarafından özgürlüklerine kavuşturuluncaya kadar beklemelerinin daha uygun olacağından söz ediliyordu. Emir'in bahsettiği gibi tüm bu görüşme ve konuşmalardan çıkan sonuç; Kafkasyalılar için henüz harekete geçme zamanın gelmediği, şu sırada çıkacak bir isyanın pek de başarılı olmayacağıydı.

“Türk-İran sınırındaki Rayat'ta Aralık ayı ortalarında Büyükelçi'den çok sarsıcı bir telgraf aldım. Telgrafın içeriğinde, Emir Aslan'a çok dikkat edilmesi, gerekirse gözetim altında tutulması bildiriliyordu. Çünkü Amasya'daki kişilerden Mahmut Han sözüm ona Rusya'ya kaçarak şüpheli duruma düştüğünden onunla temasta olan Emir de casus olmalı. Bugüne kadar edindiğim izlenimler esasında telgrafa şu cevabı verdim: Şu ana kadar Emir Aslan'ın yalancı ya da casus olduğuna dair herhangi bir delil bulunamamıştır. Ancak ona verilen önem ve değer oldukça fazla abartılmıştır. Onun Pan-turanist hayaller doğrultusunda Kafkasya ayaklanmasını elden geldiğince erteleyeceği muhtemeldir. Defalarca bu konudaki görüşlerimi kendisiyle paylaşmama rağmen şu sıralar benimle birlikte Kafkasya'ya gelmekten kaçınmaktadır.”

Mahmut Han'ın kimliği hakkında bilgi isteyen ve yardımına ihtiyaç duyduğu Selim Bey'in kendisine ne zaman katılacağını soran Scheubner, bu telgrafına cevap verilmediğini, ancak 6 Mayıs'ta, Amasya'daki kişilerle ilgili olarak Mosel'in raporunun bir nüshasının (28.12.1915) eline geçtiğini belirttikten sonra açıklamalarını sürdürüyordu:

“Ahmet Efendi ve diğerleri Kafkasya'ya gitmekten kaçınıyorlar, söz konusu bölgede herhangi bir nüfuzlarının bulunmadığını da iddia ediyorlardı. Emir Aslan tarafından yapılan çağrıya itibar etmedikleri gibi aslında Emir'in bir Rus casusu olduğunu ileri sürüyorlardı. Elçilikten gelen telgraf üzerine Emir Aslan'ı sıkı bir kontrol altında tutuyorum. Bugüne kadar şüpheli bir şey fark edilemedi. Daha sonraları Emir, Amasya'daki mesele hakkında benimle yüzleşti. Halen daha önceden de olduğu gibi Amasya'daki kişilerin Kafkasya'da nüfuz sahibi olduklarını söylüyor ve Amasya'da bulunduğu sırada Kafkasya konusunda birlikte çalışmaya söz verdiklerini iddia ediyordu. Bu insanların çağrıya neden itibar etmedikleri hakkında bir sebep ileri süremem. Belki böyle bir girişimde bulunmaktan korkuyorlar ya da Türk Hükümetinden çekiniyorlardı. Her ne olursa olsun Emir'in iddiasına göre, bu konuda oldukça beceriksiz davranılmıştı.

Doğal olarak tüm bu iddiaların doğruluğunu kontrol etmem mümkün değildi. Bununla birlikte Emir, Türkler nezdinde büyük bir itibar görmekteydi. Musul Orduları Grubu Başkomutanı Haydar Bey, onu süvari komutanlığına ve Sulduz Ovası kısmının başkomutanlığına atadı. Daha önce valiye söylediğim üzere Emir'in askeri tecrübesinin olmaması yüzünden bu çok kritik atama maalesef üzücü bir sonuç verdi. Korkak olduğu dillendirilen Emir, 19, 20 ve 21 Ocak'ta Soucbulak (Soğukbulak)'daki çarpışmalar sırasında yanımıza

geldi. Yardım etmesi bir tarafa, aksine savaşmaksızın Türk sınırına kadar geri çekildi ve oradan İstanbul'a, 6. Orduya telaşlandırıcı telgraflar gönderdi. Süvari komutanlığındaki bu utandırıcı durum üzerine vali, korkaklığı yüzünden onu tutuklamak ve askeri mahkemeye çıkarmak istedi. Bunun üzerine emir çok mantıklı bir açıklama yaparak, kesinlikle asker olmadığını, gönüllülük esasında hatır için görevi üstlendiğini, dolayısıyla askeri hatalarından sorumlu tutulmaması gerektiğini belirtti. Bunun dışında Kafkasya için önemli bir misyon üstlendiğini bu yüzden özgür konumda olması için de talepte bulundu. Aynı anlayışta İstanbul'a da telgraf çekti ve ekselansları tarafından kendisine verilen garanti açıklamasıyla rahat bırakılması gerektiğine işaret etti. Daha sonra bizzat vali ve Ömer Naci yanılğı, hayal kırıklığı ve mahcubiyetlerini açıkça belirttiler.

Emir'in garanti açıklamasını teslim etmesi için bu fırsatı değerlendirdim. Bunu yapmak üzere ilk olarak o sırada Rayat'ta bulunan Leverkühn II'ye telgraf çektim. Ancak Emir çoktan oradan ayrılmıştı. Bakan'a ulaştığında garanti açıklamasını teslim etmesi talebinde bulundum ve o da bunu itirazsız yerine getirdi. Ayrıca ona dikkatsizce çektiği telgraflarının siyasi tecrübesizliğini gösterdiğini ve dolayısıyla bundan böyle artık kendisiyle işbirliği yapmaktan vazgeçtiğimi söyledim. Bu olayların çıkması üzerine oldukça incindi. Bunun üzerine Ömer Naci Bey'in nezdinde emir subayı ve güvenilir adam olduğu söylenerek, teselli ve teskin edilmeye çalışıldı. Valiyle de uzlaşma sağlandı ve Emir'e Musul Ordular Grubunda uygun bir rol verildi. Emir Aslan'ın benden 100 Liradan fazla para almadığını belirtmek isterim. Türkler tarafından daha fazla finansal kaynak (komite parası) sağlandı. Sadece Ömer Naci tarafından Soucbulag(Soğukbulak)'da 350 lira verildi. Türkler ona eskiden olduğu gibi çok büyük güven duyuyorlar ve siyasi çalışmalarında hizmet vermesini bekliyorlardı.

Emir'in Difâi'nin komite üyesi olduğu görüşündeyim. Çünkü kontrol edebildiğim kadarıyla tarafından yapılan organizasyon ve ayaklanma hazırlıkları hakkındaki açıklamaları doğruydü. İddia ettiği gibi komite temsilcisi olup olmadığını şimdiye kadar belirleyemedim. Belki komitede güvenliği suiistimal gibi herhangi bir hata yapmıştı ve bu yüzden geri dönmek istemiyordu. Belki de bu sadece bir korkaklıktı.

Görüşüme göre, eğer gerçekten bir Rus casusu ise bu onun için hiç de hoş olmayan, rahatsız edici bir durum olmalıydı. Öte yandan Ruslara sığınma girişiminde bulunması için elbette birçok fırsat düşmüştü. Bunu yapmadı ve böyle bir varsayıma da her zaman karşı çıktı. İsim değişikliği ve prens payesini taşıması konusunda ise bunun bölge politikacıları arasında sıradan bir şey olduğu ve Kafkasyalılar içinse önemsiz görüldüğü söylenebilir. Burada görüştüğüm ve temas kurduğum Kafkasyalıların, İranlıların büyük çoğunluğu ya generaldi ya da prensti. Bununla birlikte tecrübelerime göre, Emir ciddi ve iyi bir politikacı değildi. Bu yüzden artık onunla birliktelik yapmam ve

çalışmaya devam etmem söz konusu olamazdı. Dolayısıyla onu, alınganlık göstermeden Pantürkçü arkadaşlarına terk etmeyi tercih ettim.”²²

Bölgeden gönderilen bu yazışmaların dışında, İran heyet-i seferiyesinde kendisine eşlik eden Paul Leverkühnen’in kaleme aldığı Scheubner-Richter’in macera dolu anılarında; Kafkas halklarının ayaklandırılması planları, bölgeye silah, cephane ve mühimmat nakli, Kafkasya ve İran coğrafyası için oluşturulan misyonlar, Osmanlı ordusunun Kafkasya harekâtı, istihbarat merkezi konumundaki Erzurum’un stratejik önemi, merkezi Erzurum’da bulunan Kafkasya bağlantı subaylığına Kont Schulenburg’un atanması ve üstlendiği görevler, Sarıkamış bozgununa rağmen bazı Osmanlı müfrezelerinin Kafkasya ve İran topraklarında Rusya’ya karşı verdiği mücadeleler, Kafkasya ile doğrudan bir bağlantı yolu kurulması için yapılan girişimlerin yanı sıra hakkındaki birtakım olumsuz söylentileri fazla dillendirmeden yazışmalara da konu olan Emir Aslan Han Hoyski’nin ittifak teklifi, vaatleri, tutum ve davranışları yer almaktaydı:

“Alman Büyükelçisi Hans von Wangenheim Osmanlı Devleti’nin Kafkasya’daki başarısından asla kuşku duymuyordu. Çünkü bu bölgelerde çoğunluğu Ruslar değil, aksine farklı halklar ve topluluklar oluşturuyordu. Gürcistan sınırlarında yaşayan halkların ayaklanmalarını sağlayacak güvenilir kişiler başkent Tiflis’te önceden görevlendirilmişti. Zamanı geldiğinde belki de çok yakında tüm Kafkas halkları ve özellikle de Müslümanlar hareketin içine çekilebilirdi. Wangenheim istihbaratını genellikle Türk Harbiye Nazırlığı, Alman Askeri Misyonu veya Osmanlı taarruzunun ilerlediği sahadada emrine verilen Erzurum konsolosluğu aracılığıyla sağlıyordu. Karargâhın sürekli izleyebileceği bir bağlantı adamı bulunmalıydı. Scheubner bu görev için çok uygundu. Ancak o, başka bir görev için düşünülmüş ve özel bir askeri amaçla görevlendirilmişti. Rusya’nın asıl hammadde kaynaklarından biri Bakü petrolüydü. Görev, bu bölgede yıpratıcı eylemlere yönelmek, sabotajlarla köprü ve demiryollarını kullanılamaz hale getirmekti; aynı zamanda bölgedeki Türk askeri harekâtının da başarılı olup olmayacağını belirleyeceği için bu görev askeri ve politik bir önem taşıyordu. Özellikle Bakü’den Tiflis’e, Batum’a ve Karadeniz’e ulaşan boru hattının kesilmesi; bu başarılırsa buradan hareketle Kuzey İran üzerinden veya başka bir yoldan ilerlemeyi sağlayacak imkânları bulup sınamak ve gerekirse uygulamak Scheubner’in görevi olmalıydı... Anadolu’dan Kafkasya’ya kadar Almanya’nın tek misyon merkezi Musul’a, Trabzon’u da içine alan Karadeniz sahiline ve Mezopotamya’ya bağlantıların kavşak noktası konumundaki eski ve önemli bir ticaret kenti olan Erzurum onun nüfuz alanı olmalıydı. Bu kent Kafkasya’ya, kuzeye, İran’ın güneydoğusuna yönelik askeri ve politik girişimler için doğal bir çıkış noktasıydı.

²² Expedition von Scheubner der Vertrauensmann für Kaukasus-Ost an der Verbindungssoffizier für den Kaukasus Schulenburg, Mossul, 11. Mai 1916, PA-AA, R. 21020, Bd. 13, Der Weltkrieg No:11 d, secr.: bk.: Ek: 6.

Erzurum'da görevli olan konsolos Dr. Anders savaş patlak verdiği sırada Rusya yolunda esir düşmüştü. Bakü petrol boru hatları bakımından hesapta olan çıkarlar nedeniyle bir petrol uzmanı olan konsolos yardımcısı Schwarz onun halefi seçilmişti. Scheubner onunla birlikte çalışacaktı.

Harbiye Nazırı Enver Paşa 1914 Aralık ayının ilk günlerinde İstanbul'dan Trabzon'a geldi. Ordu komutanını görevden uzaklaştırdı ve 3. Ordunun yönetimini General Bronsart von Schellendorf ile birlikte bizzat kendi üzerine aldı... Kafkasya ordusunun operasyonları 19 Aralık'ta başladığında birlikler ne tam olarak toplanmıştı ne de yeterli malzeme ve donanım vardı. 10 Ocak'a kadar ki on dört gün içinde herhangi bir çatışmaya girmeksizin nerdeyse tamamen soğuktan (sürekli sıfırın altında 20-25 derece) ve açlıktan yüz bin kişilik güçlü ordunun, tahminen 80 bini Kars yolunun yarısında yok oldu. Ulaşılabilen son nokta Sarıkamış oldu ve savaş bu yüzden Sarıkamış harekâtı adını aldı. Sarıkamış harekâtı Türkler için tam bir bozgundu ve Enver Paşa kumandayı bırakıp sessizce İstanbul'a döndü. Bir daha asla birliklerinin yönetimini üzerine almadı.

Scheubner Türk taarruzunun başlamasıyla birlikte Erzurum'a geldi. Bunun üzerine konsolos Schwarz hemen General Posselt Paşa'nın karargâhına giderek konsolosluk görevini Scheubner'e devretti ve kısa bir süre içinde geri döndü; İstanbul'a gitti ve Ocak ayında Scheubner kendisini Erzurum konsolosunun yerine yardımcı konsolos unvanıyla atanmış olarak buldu...

Türk ordusunun nispeten daha az talihsizliklere uğradığı Kafkasya Cephesi'nin güneydoğu bölümündeki askeri operasyonlar hakkında gelen raporlar konsolosun ve askerlerin ümitlerini artırıyor. Türkler Kuzey İran'daki Azerbaycan'ın eyalet başkenti olan Tebriz'i Ocak ortasında ele geçirdiler. Urmiye ve sınır kenti Gürbulak'ı aldılar. Bu başarı haberi bölgede o kadar etkili olmuştu ki zaten Türklerle bağlantısını hiçbir zaman koparmamış olan Doğu Kafkasya'yı canlandırdı. Orada Türklerle ırk bağı olan Dağıstanlılar ve Müslüman topluluklar yaşıyorlardı. Emir Aslan Han Hoyski Erzurum'da Doğu Kafkasya İslam Örgütü'nün temsilcisi olarak görülmüyordu. Elizavetpol'deki (Gence) merkezin yanı sıra önemli sayılabilecek tüm yerlerde Devrimci Komite oluşturulduğu haber veriliyordu. Yeterli silah, cephane ve paranın bulunduğu, hareketin ayrıca Bakü'den, Tatar petrolü tarafından desteklenebileceği ihtimalinden söz ediliyordu. Ama bu ayaklanma tabii sadece, Türk ordusunu yardımcı olması ve Almanya'nın gelecekteki barış antlaşmaları ile ülkelerinin bağımsızlığını garanti etmesi halinde başarılı olabilirdi...

Türk ordusu Sarıkamış yakınlarındaki başarısızlığın ardından merkezden bir saldırıyla Rus ordusunu geri püskürtmeyi ve Kafkasya içlerine ulaşmayı göze alamadı. Ancak sağ kanattan, Kuzey İran üzerinden geçerek ayaklananlara elini uzatabileceği güvencesi verebilirdi. Karadeniz'de Batum'dan, doğuda Tiflis'e kadar Kür Nehri vadisine yayılan bir ayaklanma fikri Doğu Kafkasya üzerindeki hesaplara uygun düşüyordu...

Gürcüler Rusya'nın politik ve askeri açıdan zayıflatılması konusunda Türk-Alman ittifakıyla hemfikirler ancak tutumun temelinde çok sayıda çelişkiler de vardı. Ya Türkler kendi topraklarını genişletmek veya kendine bağlı devletler oluşturmayı amaçlıyorlarsa. Almanya, Gürcülerin ve Dağıstanlıların ayaklanmalarından, onlara eğer bağımsız devlet garantisi verirse başarı bekleyebilirdi. Almanya'nın Gürcistan ve Doğu Kafkasya'daki askeri ve politik yeri ile Scheubner tarafından ileri sürülen planlar için başında şekillenmeliydi: Kont Schulenburg Kafkasya konusunda yapılacaklar için ortak merkezi uygulamaların güvencesi olan bağlantı subayıydı. Erzurum'daki konsolosluk işlerini de üzerine almıştı. Scheubner konsolosluk işlerinden kurtulmuştu; kendini bütünüyle Doğu Kafkasya'ya adamalıydı ve derhal hazırlıklara başlanmalıydı. 23 Eylül 1915 günü saat 9.00 da, güney istikametinde yürüyüşe geçen Scheubner ile Ömer Naci'nin emrindeki küçük birlikler, Erzurum yaylasının güneyinde üç bin metre yükseklikteki dağlık araziye kesen Palandöken geçidini aştı. Bu küçük birlikler görevlendirilen etnik gruplarla birlikte buradan Hınıs ve Muş üzerinden Bitlis'e oradan da ya Başkale ya da Musul'dan Kuzey İran'a sızacaklar, Dağıstan'daki halkla teması güçlendirerek onlara para ve silah götürecek ve böylelikle Rus hâkimiyetine karşı bir ayaklanmayı desteklemeleri mümkün olabilecekti...

O günlerde Dağıstan'dan iki ve Bakü'den bir güvenilir adam komitenin oluşturulması için haber gönderiyorlardı. Son hasadın tüm tahılı Ruslardan gizlenmiş ve Türklerin muhtemel bir saldırısı için muhafaza edilmmişti; sadece silah ve cephaneleri eksikti. Ruslar Kazak birliklerini yalnızca Tebriz'de değil başka bölgelerde de konuşlandırabilirlerdi; bu durumda bize sarp dağlık bölgelerdeki Gürbulak ve Musul yolu açık kalıyordu. İranlı Kürt aşiretleri Urmiye Gölü'nün batısında ve doğusunda Almanya'nın hizmetine girmeye hazır bekliyorlardı. Dağıstan'dan gelen iki adam, Emir Aslan Han Hoyski ile Hüseyin Ağa idi. Bakü'den gelen güneyden, tahrân üzerinden, onlar ise Erzurum üzerinden bize ulaşmışlardı. Emir Aslan kendisinin Moskova'da ve Tiflis'te subaylık yaptığını, Kafkas ayaklanmasının askeri lideri olarak tanınmasını ısrarla talep ediyordu. Türklere, özellikle Ömer Naci'ye çok güveniyordu. Onun Türklerle olan yoğun ilişkisi bizim için değerli bir istihbarat kaynağıydı. Scheubner onunla Rusça anlaşabiliyordu. Şakacı, becerikli, iyi bir şarlatandı ama acaba bu özelliklerinden hareketle gerçek misyonundan daha fazlasını mı anlatıyordu? Scheubner Dağıstan'daki hareketin unsurları hakkında ondan güvenilir ayrıntılar öğrenebileceğini umuyordu. Bu amaçla ikinci adam Hüseyin Ağa'yı, Kafkasya'daki komite üyelerinden en az 20-25 kişiyi Gürbulak'a getirmesi, eğer sevkiyat henüz oraya ulaşmamışsa Musul yolundan bize katılması emriyle geri gönderdi. Scheubner bu türden ilişkilerde doğru bir yaklaşıma sahipti. Eğer Emir Aslan Kafkasya'nın huzurunu istiyorsa duyularının gerçekliğinden asla kuşku duymamalıydı. Ancak Scheubner bunlara hemen inanmayacak kadar büyük

bir tecrübeye sahipti. Emir'in planları, programı olan devrimciler gibi değil, açık bir saflıkla tasarlanmıştı."²³

Emir Aslan Han Hoyski'nin Akabeti: Savaşın Son Yıllarından İtibaren Kısa Yaşam Öyküsü

"1916 Mayıs ayı başında Musul valisi Haydar Bey'in emriyle Emir Aslan Han tutuklandı. Büyükelçi Wangenheim'in verdiği teminat belgesi de geri alındı. Tutukluluk durumu uzun sürmedi, öyle anlaşılıyor ki olayların gerçek yüzü ortaya çıktıktan sonra serbest kaldı. Dahası Osmanlı Harbiyesinde hâlâ kredisi vardı. Etkisi altında kaldığı Ömer Naci'nin tıfıse yakalanarak vefatından sonra perakende halde bulunan müfrezenin toparlanması görevi ona verildi. Bundan sonra olaylar hızla gelişti; 1917 Şubat ihtilali, Menşeviklerin iktidar olması ve Krenski Hükümetinin kurulması. Bu sırada Kafkasya ise genel kargaşa ve etnik çatışmalara sahne oldu. Böyle kritik bir dönemde Emir Aslan'ın yapması gereken işler vardı ve misyonu henüz tamamlanmış sayılmazdı. 1917 Eylül ayında bir kere daha tarih sahnesine çıktı. Musul'a gitmek için Dâhiliye Nezaretinden izin talebinde bulundu ve 10 Eylül tarihli tezkere ile Musul'a gitmesine izin verildi. Kafkasya ve İran işlerinin koordine edildiği Musul Karargâhında ona verilmesi muhtemel görevler vardı. 1917 Ekim ihtilaliyle Bolşeviklerin iktidara gelmesi, barış dekreti, Brest-Litovsk barış görüşmeleri sırasında 'her milletin kendi geleceğini kendisinin belirlemesi hakkının' verildiği Bolşevik deklarasyonu Emir Aslan'a yeni misyon yükledi. Nitekim 28 Mayıs 1918'de oluşturulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde onu bekleyen önemli devlet görevleri bulunuyordu.

Bağımsızlık döneminde ilk olarak Bakü şehri guvernör(vali) yardımcılığına atandı. Daha sonra Gence şehri kaza reisi görevini üstlendi. 1919 Ekim ayında hükümet kararı ile Kazah kazasına guvernör tayin edildi. 28 Nisan 1920 Bolşevik istilası sırasında Guba şehrinde kaza reisi görevinde bulunuyordu. 24 Mayıs 1920'de Gence'de Bolşevik istilasına karşı çıkan ayaklanmanın organizatörleri arasında Emir Aslan Han da vardı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Türkiye'ye muhaceret etmek zorunda kaldı. Azerbaycan'da kalan eşi Afşan Hanım birkaç ay sonra vefat etti. 10 yaşındaki oğlu Cafer Han ise Sovyet dönemindeki politik baskılar ve yıpratmalardan kurtulmak için Cihangirli soyadını aldıysa da takiplerden kurtulamadı ve 1949-1956 yılları arasında Sibiry'a da sürgün hayatı yaşadı. Emir Aslan Han ise hayatını Türkiye'de muhacerette tamamladı. Türkiye'deki evliliğinde Remide isimli bir kız çocuğu dünyaya geldi..."²⁴

²³ Paul Leverkuehn, *Posten auf ewiger Wache: Aus dem abenteuerreichen Leben des Max von Scheubner-Richter*, Essen, 1938, s. 21-25, 27-30, 52-60, 64-69.

²⁴Şükürova, "Genceli Emir Arslan Hoyski ve İttifak Teklifi", s. 380-381.

Sonuç

Almanlar, çok geniş ve dağınık bir coğrafyada yaşayan Müslümanların, Türklerle birlikte hareket edeceklerini, aynı hedefe yöneleceklerini düşünüyor, cihatın ilan ve uygulamasından çok şey bekliyorlardı. Ancak çok geçmeden, cihat ilanından sonra bu beklentilerin boşa çıktığı ve ümitlerin tükendiği görüldü. Öte yandan silah ve organizasyon eksikliği, silah ve diğer savaş malzemelerinin naklindeki güçlükler İslam dünyasındaki ayaklanmaların yerel düzeyde kalmasına neden oldu.

Başarısızlığın, özellikle Kafkasya'daki girişimlerin sonuçsuz kalmasının en önemli faktörlerinden biri Osmanlı-Alman uzlaşmazlığı, rekabeti, çıkar kavgasıydı. Almanya, onsum olamayacağı bilincinde olduğu halde Osmanlı Devleti'nin Kafkaslarda tek başına hareket etmesini istemiyor, girişimlerini sınırlandırmaya çalışıyor hatta bölgedeki başarısızlığın faturasını ona çıkarmaya çalışıyordu. Bölgeden ulaşan Alman raporlarından anlaşılacağı gibi Almanya, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'yı ilhak etme veya himayesi altına alma niyetlerinin Kafkas halklarını ürküttüğünü, korkuttuğunu, Türklerin bölgedeki kötü yönetimlerinin güven bunalımına neden olduğunu savunuyor ve dolayısıyla Kafkasya'da etkili bir isyanın çıkmasını, silah sevkiyatındaki aksaklıklar ve organizasyon eksikliğinden çok Türklerin bu tür tutumlarının engellediğini iddia ediyordu.

Öte yandan Kafkas halklarını Rusya'ya karşı ayaklandırmanın planlarını yapan Almanya, Kafkasya ile doğrudan doğruya bir bağlantı kurulmasını arzuluyor ve bunu çok önemsiyordu. Dolayısıyla Emir Aslan Han Hoyski'nin ittifak teklifi ve koşullu vaatleri, Almanya için büyük bir fırsattı. Ancak yine de teklif hem Almanya hem de Osmanlı Devleti tarafından ihtiyatla karşılandı ve konu hakkında birtakım yazışmalar yapıldı. Yazışmaların satır aralarına bakıldığında birtakım belirsizliklerin olduğu ve dolayısıyla bazı kuşku ortaya çıktığı görülmüyordu. Özellikle Aslan Han'ın çok yakınında bulunan ve onu tanımaya çalışan Scheubner'in yazışmalarında; verilen sözlerin çok abartılı olduğu, Emir'in tek başına mı yoksa herhangi bir örgüt temsilcisi olarak mı hareket ettiğinin anlaşılacağı, gerçekten de nüfuzlu bir ailenin mensubu olup olmadığının belirsizliğini koruduğu, birtakım çekinceler ve bahaneler göstererek Kafkasya'ya gitmeyi sürekli ertelediği, Jön-Türklerle çok yakın ilişkiler kurduğu ve onlara çok güvendiği, kısaca birtakım tuhaf tutum ve davranışlar sergilediği belirtiliyordu.

Kafkasya girişimlerinin tek merkezden yürütülmesi için Kont Schulenburg'u geniş yetkilerle Kafkasya bağlantı subaylığına atayan Almanya, bölge ile başka bağlantı yolları kurma arayışına girdi. Kafkas Cephesi'nde bulunan Osmanlı 3. Ordusu 1915 yılı başlarından itibaren Ruslar karşısında sürekli geri çekilmekteydi. Bu da Doğu Kafkasya ile doğrudan bir bağlantının kurulmasını zorlaştırıyordu. Doğu Kafkasya'daki durum hakkında doğru bilgiler elde edilebilmesi bölge ile acilen bir bağlantının kurulmasına bağlıydı. Emir Aslan dışında bölge ile başka herhangi bir bağlantı söz konusu olmadığından söylediklerinin doğruluk derecesinin anlaşılması, bölgedeki gerçek durumun ne olduğunun açıklığa kavuşturulması ancak Doğu Kafkasya ile doğrudan doğruya bir bağlantı kurulmasıyla sağlanabilirdi.

Doğu Kafkasya ile alternatif bağlantı yolları arayışı sürerken, Scheubner; Emir Aslan'ın, Doğu Kafkasya milliyetçilerinin niyet ve planları konusunda bilgi akışını sağlayan yegâne kişi olduğunu, ayrıca kendisiyle yaptığı görüşmeler sonucunda onun hakkında çok iyi izlenimler edindiği dışında başka bir şey söyleyemeyeceğini, ifadelerini belirgin, kesin ve gerçekçi bulduğunu belirtiyordu. Dahası Emir hakkındaki birtakım olumsuz söylemlerin

gerçek dışı olduğunu, onun Azerbaycan'da nüfuzlu bir aileye mensup bulunduğunu, girişimlerini Doğu Kafkasya'daki etkili bir örgüt adına yaptığını, ancak birtakım Türkçülerin tesiri altında kaldığından çelişkiye düştüğünü dolayısıyla tutarsız söylem ve davranışlar sergilediğini ifade ediyordu. Belki bu durum, Doğu Kafkasya ile başka bir bağlantı yolu kuramayan Almanya'nın düştüğü ikilemin ve açmazın bir göstergesi belki de Emir Aslan'a güvenmesi ve onunla yola devam etmesi gerektiğinin bir yansımasıydı. Her ne olursa olsun sonuçta, yukarıdaki görüşlerin aksine bizzat Scheubner, gelişen olaylar karşısında kararını verdi ve Emir'in iyi bir siyasetçi olmadığını, Türkçülerin çok fazla etkisinde kalarak, çeşitli bahanelerle meseleyi erteleyip geciktirdiğini gerekçe göstererek artık onunla işbirliği yapamayacağını, bir arada çalışmasının mümkün olmadığını açıkladı. Üstleri de bu kararı uygun görmüş olmalı ki 1916 Mayıs'ı ortalarından itibaren konu daha fazla gündeme gelmedi ve tartışılmadı.

Tüm bunların yanı sıra Scheubner'in de belirttiği gibi, Emir Aslan'ın Türkçülere çok güvendiği, onlarla sıkı bir işbirliği içinde olduğu ve onların etkisi altında kaldığı gerçeğinden hareketle denilebilir ki Doğu Kafkasya, Türklerle birlikte hareket etmeyi, Osmanlı Devleti'nin yardım ve desteği ile kurtuluşu beklemeyi tercih etmişti. Bu bekleyiş uzun sürmeyecek Rusya'daki sosyo-ekonomik çalkantılar, çok hızlı gelişen askeri ve siyasi olaylar sonrasında Azerbaycan'ın Osmanlı'dan askeri yardım talebinde bulunmasıyla müttefiki Almanya'nın karşı çıkmasına dahası tüm engellemelerine rağmen Kafkasya'daki ileri harekâtını sürdüren Osmanlı ordusu 15 Eylül 1918'de Bakü'ye girecek ve Doğu Kafkasya bağımsızlığına kavuşacaktı.

Kaynaklar

- Abschrift, Bericht No. 3, Pera, den 19 März 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11d secr...
- An die Kaiserlich Deutsche Botschaft, Gallipoli, 14. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No:11d secr...
- Atar, Zafer-Demirkol, Kurtuluş, “Azerbaycan Topraklarında Rus-Ermeni İşbirliğine Karşı Yükselen Ses: Difâi Fırkası”, *Karadeniz Araştırmaları*, sy.45, (Bahar 2015), 167-180.
- Bihl, Wolfdieter, *Die Kaukasus Politik der Mittelmächte “Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917”*, I, Hermann Böhlau Nachf., Wien-Köln-Graz 1975.
- Çolak, Mustafa, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.
- Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Konstantinopel, den 15. Mai 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 11 Oktober 1915, PA-AA, R. 21015, Bd. 8, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 21. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11 d, secr...
- Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 30. April 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No: 11 d, secr...
- Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 5. Mai 1915, PA-AA, R. 21012, Bd. 5, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Der K. Botschaftsrat an Auswärtiges Amt, Pera, den 30 Oktober 1915, PA-AA, R. 21015, Bd. 8, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Der Verbindungsoffizier für den Kaukasus an den Stellvertretenden Generalstab Abt. III b. Pol. Trapezunt, den 27. I. 16, PA-AA, R. 21018, Bd. 11, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Der Verbindungsoffizier für den Kaukasus, Erzerum, den 28. November 1915, PA-AA, R. 21016, Bd. 9, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Expedition von Scheubner der Vertrauensmann für Kaukasus-Ost an der Verbindungsoffizier für den Kaukasus Schulenburg, Mossul, 11. Mai 1916, PA-AA, R. 21020, Bd. 13, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 8. Februar 1915, *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA-AA)*, R. 21010, Bd. 3, Der Weltkrieg No: 11d secr...
- Kaiserlich Deutsche Botschaft an den Reichkanzler Herrn von Bethmann Hollweg, Pera, den 19. Mai 1915, PA-AA, R. 21013, Bd. 6, Der Weltkrieg No:11 d, secr...
- Kılıç, Selami, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Erzurum Palandöken’de Bir Kayak Kursu ve Bakü Heyet-i Seferiyesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi -TAED-64,2019*, 355-368.
- Leverkuehn, Paul, *Posten auf ewiger Wache: Aus dem abenteuerreichen Leben des Max von Scheubner-Richter*, Essen 1938.
- Mosel an Scheubner Richter, Amassia, den 30. November 1915, PA-AA, R. 21017, Bd. 10, Der Weltkrieg No:11 d, secr...

Mustafayev, Beşir, “Rus ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan'da Kurulan İlk Siyasi Teşekküller”, *Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı III*, 62, (Eylül-Aralık 2014), 2589-2598.

Şükürov Qiyas, “Genceli Emir Arslan Hoyski ve İttifak Teklifi”, *100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, 25-27 Eylül 2014/Erzurum, Haz: Merve Uğur, Ankara 2015, 361-384.

Swietochowski, Tadeusz, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1919*, Türkçesi: Nuray Mert, Bağlam Yayınları, İstanbul 1988.

Handwritten: J. Reibung, 18. März 1915
 Abschrift.

600035 61

Bericht No 3, Erzerum, den 18. März 1915.
 Streng geheim.

Zuerst Excellenz berichte ich ganz gehorsamt Folgendes

Der von der kaukasischen politischen Partei „Defai“ geplante Aufstand, dessen militärischer Organisator Amir Agha Khan, Fürst Chotsky aus Elisabethpol ist, soll die Bezirke Sansegur, Schonscha, Dechenanscha, Nuscha, Koser und Elisabethpol des Gouvernements Elisabethpol, den Bezirk Schenscha des Gouvernements Baku, Erivan, Nadjikaska und das Gebiet Kaphestan umfassen. Das Aufstandsgebiet der Georgier wird somit dadurch nicht berührt.

Falls der Aufstand gelingt, so ist aus diesen Gebieten die Bildung einer Suedas Republik geplant, wobei die einzelnen Freie und Bezirke unter den Verhältnisse ihrer ungestörten eingewohnten Fürsten stehen sollen, - also gewisse kassen republikanischer Bundesstaat auf monarchischer Grundlage. Diese kaukasische Republik will eine Militärkonvention mit der Türkei abschließen, glaubt aber auch späterhin stark genug zu sein, um ihre Unabhängigkeit gegen Ausland zu verteidigen. Als Grundlage des Aufstandes gilt die Anerkennung einer zukünftigen unabhängigen Kaukasusrepublik durch die Türkei unter „Garantie“ von Deutschland.

Weiter ist die Bereitstellung einer türkischen Division - ca 15 000 Mann - für ein Gelingen des Aufstandes wohl Vorbereitung, schon an den Aufständischen die Möglichkeit der Sammlung zu geben. Die Aufständischen verfügen angeblich über genügend Geld, Waffen (Gewehre und einige Maschinengewehre), Munition und ca 50 000 türkische Uniformen. Sie glauben bis zu 300 000 Mann aufstellen zu können unter Führung inaktiver rusischer Militäre kaukasischer Abstammung. Eine Skizze des Aufmarschgebietes und der zwei Hauptmarschlinien liegt diesem Bericht bei. Nach dem Plan der Kaukasier sollen dieselben

15

000177

Abchrift.

E R S E R U M , den 26. November 1915.

Der Verbindungsoffizier
für den Kaukasus:

H. d.

Während meines Aufenthalts in Konstantinopel war es mir nicht möglich gewesen, etwas Näheres über die Aussichten eines Aufstandes im muhamedanischen Ostkaukasus zu erfahren. Der Abgesandte der dortigen revolutionären Organisation, des Difa'i, Amir Aslan Khan Firat Chaiski sollte sich in Erserum befinden. Hier angekommen habe ich jedoch Amir Aslan nicht vorgefunden. Er war angeblich in Diabekr und sollte dort an Typhus erkrankt liegen. Erst nach mehrfachen Telegraphieren habe ich erfahren können, dass Amir Aslan Diabekr verlassen hatte und sich auf dem Wege nach Konstantinopel befindet. Da mir eine Rücksprache mit ihm dringend erwünscht erschien, habe ich die Kaiserliche Botschaft telegraphisch gebeten, ihm unverzüglich nach Erserum zurückzuschicken.

Nach den früheren Mitteilungen Amir Aslans hatten die ostkaukasische Revolutionäre für ihr Losschlagen zwei Bedingungen gestellt: Sie hatten zunächst eine Erklärung der Kaiserlich Deutschen Regierung verlangt, die ihnen im Falle des Uebergangs die Bildung eines selbständigen ostkaukasischen Staatswesens zusicherte. Die kaukasischen Muhamedaner beabsichtigten nur für eigene Rechnung und nicht für die irgend eines anderen Staates, z. B. der Türkei, zu kämpfen. Sie hatten ferner gefordert, dass eine gute türkische Division sich in der Nähe der persisch-russischen Grenze befinden müsse. Diese Truppe sollte die russischen Streit-

kräfte

Dnr 259

Amassia, 25. November 1915

Der Sir durch Telegramm von 25. Oktober an die Frau
"Ober-Jüdische Grite" traf am 25. November in Samson die 11. 11. 1915
Ich am 26. Nov. von Samson nach Amassia ab, wo ich am 27. Nov.
abstraf. In gleichen Abend liess ich die 12 dem Brief erwähnte
5 Geistlichen suchen. Die Herren waren nicht anwesend, sondern
auf einem in der Nähe Amassias gelegenen Gute Hadzari Lew v.
Sadats. Ich liess die Leute von meiner Ankunft benachrichtigen
und sie erschienen bei mir Ahmed Eff. und Mehmed Eff. Die Leute
sind von Schirvan, südlich von Fiflis und wohnen seit über 30
Jahren in Amassia. Said Hodschan ist in Amassia geboren und war
wie in Kerkass. Schahkai Ahmed Eff., der vier einen kleinen Lew
den hat, stammt wie Vater und Grossvater aus Amassia und hat
nicht die geringsten Beziehungen zum Kaukasus.

Die Leute waren mehr erstaunt, wober ihre einen be-
kannt geworden. Sie erklärten mir, dass sie gerne bereit wären
zu helfen, aber weder ihr persönliches Vertrauen noch ein Aufre-
thatsweise hätte den geringsten Effekt. Überhaupt sei die Be-
völkerung in Schirvan kaum gewohnt etwas zu unternehmen. Es
könne bei einem Aufstand im Kaukasus, nur Daghestan und Geor-
gien in Betracht. Der sinnige Mann, der in Schirvan, Lenka und
Daghestan in der Lage wäre die Bevölkerung zum Aufstand zu
bewegen, sei der reiche Kubanefischer Tagi Eff. in Tula. Sie selbst
wollten sich durch einen Aufruf, der nicht den geringsten Ein-
druck mache, nicht eine Blutzweige zutreiben.

In einer zweiten Zusammenkunft mit dem Schirvanli
erklärten sie ihren Standpunkt nicht ändern zu können und sag-
ten, dass sie auch reiflichen Überlegen zur Ansicht gekommen
seien, dass ihre Namen nur von einem gewissen Hassan Bey, der
aus Fizebatopol stammen soll, bekannt gegeben seien. Dieser
Hassan Bey wohnt früher in Amassia, ging in vorigen Jahre nach
Unterachlung von 40 Pfund von hier weg nach Samson, Trezentov
und Krasov. Er soll früher russischer Offizier gewesen sein
und dem russisch-japanischen Krieg mitgemacht haben. Nach An-
sicht der Schirvanli sei er russischer Sohn.

Ich befürchte, dass unser Man Choiski mit diesem Has-
san Bey identisch ist. Denn Choiski kam in letzten Jahre nach
Trezentov und ging von dort nach Krasov, auch 3; nach er die
Hassan Bey gut russisch und scheinen auch die Angaben, die mir
hier über Hassan Bays Aussehen gemacht wurden, soweit ich mich
zu erinnern weiss, zu stimmen. Ich halte es persönlich für aus-
geschlossen, dass die Namen der 5 Geistlichen von Kaukasus aus
angegeben wurden. Die Leute sind zu unbedeutend, zu lange hier
und zum Teil kaum in Amassia bekannt, wie z.B. S. I. Hodscha und
Duenikal Effendi. Ich hatte stets ein gewisses Misstrauen gegen

Abstrakt für 12 000040

Der Verbindungsoffizier
für Gen Kousseus

Konstantin, den 27.1.16

Hg. 12

In einem stark verballerteten Telegramm, das am 27.v.M. in der Nähe von Tautschburg aufgegeben, aber erst jetzt hier eingegangen ist, meldet der Vertrauensmann für den Ostkaukasus Herr von Scheubner Richter, dass seinen Erkenntnissen der Vertreter des Biffai, Amir Ismail Khan Mirat Khodja kein Schwindler oder Spion ist. Sein Verhalten bei Herrn von Scheubner spreche nicht dafür. Der Vertrauensmann glaubt, dass Amir Anish in Konstantinopel in pantürkisches Fahrwasser geraten sei und deshalb jetzt wünsche, die Entscheidung in Ostkaukasus hinauszuschleppen.

Herr von Scheubner bittet um Auskunft, wer Mahmud Khan sei, der bei Abongbag(?) nach Russland entwichen sein soll. Er wünscht insbesondere zu wissen, ob der Genannte mit Hadzchi Mahmud Sadji identisch ist. Endlich wünscht

Am
aus K...
Best. III. Pol.
Grolino.

Abdruck

edition von Schulenburg.

Mosk., 11. Mai 1918.

Nr. 100.

Brief Nr. 88.

Der Vertrauensmann für Kaukasus-Ost.

Betreff: Amir Aslan Chan und Vertrauensmann der Kauk. Komitees.

Ihr Hochgebornen

Habe ich bereits aus Bitlis, Mossul sowie aus Persien, J.Nr. 88, Exp. Bericht Nr. 19 vom 25.2. über Amir Aslan Chan Chinsky berichtet. Aus diesen meinen Berichten gingen meine Zweifel darüber, ob Amir Aslan tatsächlich der geeignete Mann für unser Unternehmen sei, hervor. Andererseits hatte ich damals wie auch jetzt keinerlei Beweise dafür, dass er ein Schwindler oder Spion sei.

Amir Aslan Chan, den ich seinerzeit von Bitlis direkt nach dem Kaukasus senden wollte, weigerte sich damals zu gehen und behauptete, er müsse zu seiner Begleitung die Leute aus Amassia, Mahmad Chan und Genossen mitnehmen, da sie grossen Einfluss auf die Bergvölker Daghestans hätten. Er sprach mir bereits früher in Erzerum von den Leuten, stellte die Sache jedoch nicht als so wichtig dar, sodass ich der Angelegenheit keine grössere Bedeutung beilegte. Amir Aslan wollte selbst die Leute aus Amassia holen, was ich schon der hohen Kosten wegen (er verlangte 800 Ltq.) ablehnte. Ich suchte einen anderen Vertrauensmann mit Briefen in den Kaukasus und bat Ihr Hochgebornen um Erledigung der Angelegenheit in Amassia. Amir Aslan behielt ich bei mir - ihn mit Geldmitteln ziemlich knapp haltend. Inzwi-

sehen

Indungen
1000 Moskau

Der Hauptmann Grafen v. der Schulenburg
Hochgebornen.

